

**ШОВКОВІ ТКАНИНИ В КОСТЮМАХ ВІЙСЬКОВОЇ
ЕЛІТИ І УРЯДОВЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ
ДЕРЖАВИ ТА ЇХНЯ ТОГОЧАСНА МІСЦЕВА
ТЕРМІНОЛОГІЯ**

Стаття присвячена комплексному розгляду шовкових матерій, представлених в строях збройних сил Гетьманської держави. Подано оригінальну місцеву тогочасну термінологію і ґрунтовну характеристику означених тканин, окреслено конкретну сферу їх використання.

Як складова частина матеріальної культури, костюм напрямки пов'язаний з тими матеріалами, з яких він виготовлений. Причому, для різних географічних регіонів і в різні історичні періоди характерне побутування особливого, неповторного комплексу пошивних матеріалів, безпосередньо залежного від таких факторів як: умови побуту, мода, виробничі можливості, внутрішній і зовнішній ринок матерій, вектори торгівлі, панівна ідеологія та естетичні смаки певних суспільних верств, сталі традиції, конкретний напрямок культури народу, клімат, самі форми костюму, його стиль, призначення. Незнання цього історичного комплексу матеріалів, їх фактури, техніки виготовлення, сфери використання (конкретні предмети костюму та їх елементи), а також специфічної, історично складеної місцевої (регіональної) термінології призводить до грубих помилок при історичній реконструкції зразків костюмів тієї чи іншої епохи та реставрації автентичних зразків в музейних збірках. Доводиться констатувати, що вельми часто це спостерігається в практиці реконструкції і атрибутування предметів костюму урядовців, військової еліти і рядових військовослужбовців Української козацької держави.

З різних причин семантика більшості з оригінальних назв тканин, які, до того ж, входили до історичного українського лексикону тільки означеного часу і регіону, залишається недостатньо дослідженою. Вітчизняна історіографія в особі

В.Й. Горобця, Є. Тимченка та Ф. Пискунова¹ спромоглася лише частково, досить поверхово, а в окремих випадках і неточно, вирішити цю проблему, залучивши надто обмежене коло писемних пам'яток; до того ж, вчені досліджували дану проблему здебільшого з позиції завдань лінгвістики, а не костюмології. Остання, на сучасному етапі розвитку науки, з огляду поставлених перед нею завдань, вимагає від дослідників більш спрямованих і ґрунтовних розробок цієї проблеми. Дана стаття є другою публікацією в серії робіт автора, присвячених зазначеній проблематиці (в першій статті було комплексно розглянуто комплекс шерстяних матерій, представлених в строях збройних сил Гетьманщини, а також специфічну для українського місцевого лексикону XVII і XVIII ст. систему термінів, що допомагали з точністю позначити кольори тканин, їх тони, відтінки, інтенсивність, або насиченість, а також спосіб забарвлення тканин²). Питання, що не входять до предмету нашого дослідження, зокрема пов'язані з торгівлею, шляхами надходження матерій на внутрішній ринок, залишаємо поза увагою.

Першоджерелами для даного дослідження послужили описи рухомого майна гетьманів, полковників, генеральних старшин та інших українських чинів, тестаменти (заповіти), описи службового обмундирування, описи «посагу» (приданого) дружин і дочок української старшини, судові справи про розподіл, захоплення і крадіжки майна, діаріуші (щоденні записи) старшин, актова торгівельна документація, зокрема відомості про митні збори з привізних товарів, та витратні книги Малоросійського приказу.

Орфографію оригінальних термінів в статті подано так: літера “ѣ” залишена, бо в староукраїнській мові XVII–XVIII ст. вона вимовлялася здебільшого як сучасна літера “і”, а в деяких випадках – як “е”, в російських термінах вона передається виключно звуком “е”, твердий знак “ъ” в кінці слова та між приголосними в староукраїнських та російських назвах опущено.

Завдяки тонині, міцності, полиску і властивості приймати окраску шовк служив матеріалом для самих цінних і розкішних тканин. Шовкові тканини різняться за структурою, тобто переплетенням ниток, типом і товщиною нитки, за цупкістю і оздобленням³.

З-поміж матерій, що йшли на пошиття строїв військових

чинів і урядовців Гетьманщини, писемні джерела фіксують до двох десятків видів шовкових тканин, відомих також під назвою “едвабних” (з польськ.). Шовкові матерії, за винятком простих видів, могли бути і золотними, тобто тканими із золотом і сріблом. В Україні за ними закріпилась збірна назва «злотоглавні» (з пол. Złotogłów – парча, тканина, заткана золотом; також brocat, zerbaf, altembas, lama, duma), а також «злотоглави» та «срццброголави»⁴. Одні мали золоті і срібні узори по кольоровому тлу (т.зв. ґрунту або «земле») тканини, у інших по золотому чи срібному ґрунту виводились шовкові, срібні і золоті узори й фігури. Ці тканини використовувалися тільки в урочистому одязі правлячої верхівки.

Найпоширенішими і найулюбленішими кольорами шовкових тканин були різні відтінки червоного кольору (червоний, вишневий, кармазиновий, малиновий, багряний та ін.), потім – жовтого (рудо-жовтий, жовтий, лимонний), зеленого (осиковий, темно-зелений, світло-зелений, кропивний), синього (голубий – власне темно-синій, васильковий; блакитний, лазуровий), білого тощо. В особливій пошані був червоний колір, традиційний для східних суспільств, де він мав культове значення лицарського, воїнського. Причому, тканини червоного кольору і коштували дорожче за інші, через дорожнечу фарби. Окрім кольору, тканини різнилися і за видом узору, різновиди якого в староукраїнській мові позначалися такими термінами: «насѣстий», «пасковий», «полосистий», «полосатий» – з узором у смугу, смужку (пол. paskowany); “двоеличний” (рос.) або «меніоний» – мінливий, створює ефект відливання різними кольорами, завдяки присутності двох кольорів ниток, один колір – для основи, а інший – для піткання; “чешуйчатий” – вказує на узор, схожий на луску риби, складається з дрібних трикутників; *петельчатий* – з узором, складених із дрібних петельок; «взористий», «квѣтчатый», «квѣтчатий», «квѣтчастий» або «квѣчастий» (рос. відповідник «травчетый») – узорчатий, з узорами із квіт, трав, птахів, тварин, арабесок і розводів; «разноцвѣтний» – пістрявотканий, багатоколірний; «струйчатий» – означення особливого виду узору шовкових тканин із хвилястих тонких струмінців, який досягався не переплетенням ниток і не введенням кольорових шовків, а виключно апретуванням.

Через відсутність фабричного промислу шовкових тканин в Гетьманщині усі вони складали привізний крам. Ціна матерій залежно від виду та гатунку коливалась від 40 копійок до 10 рублів за лікоть. В оптовій торгівлі шовкові матерії продавалися *косяками*, тобто сув'ями тканини. Довжина різних тканин у косяку коливалась від 20 до 90 аршинів, залежно від особливостей їх виробництва. Ширина матерій коливалась від 1 ліктя до 1,5 арш.¹. Шмат тканини, необхідний для пошиття одного верхнього убору, отримав назву *«портище»*. Залежно від ширини конкретного виду тканини портище могло містити від 5 до 12 арш.⁵.

Дорогий, багато оздоблений одяг займав одне з центральних місць у шкалі цінностей української військової еліти. Він мав характер капіталовкладення і передавався у спадок. Дорогі шати, пошиті з коштовних матерій, служили не тільки виявом заможності власника, але і своєрідним маркером його високого службового та соціального положення, передусім під час офіційних зустрічей та церемоній, військових оглядів, скликання старшинських рад, а також у поході.

Коштовні шовкові і златоткані тканини служили предметом почесних дарунків та винагород за воєнні і політичні заслуги. Царський уряд регулярно винагороджував українських “чинів” шовковими тканинами з часу правління перших гетьманів до І.Скоропадського включно, відповідно до чітко встановлених інструкцій (див. виноску в кінці статті⁶). Золотні матерії отримували тільки гетьмани, генеральна старшина і полковники.

Найдорожчою і вельми рідкісною коштовною тканиною був *“аксамит”* (рос.), який умовно можна визначити, як дуже цупку, товсту і важку італійську атласисту й оксамитну парчу, по золотому і срібному ґрунту, з травами і розводами, іноді ткану місцями золотими і срібними петлями (з “аксамитом” не треба плутати укр. “оксамит” із сучасним значенням, ці 2 терміни

¹ 1 вершок = 1 $\frac{3}{4}$ дюйма = 4,45 см; 1 аршин = 16 вершків = 71,12 см, 1 лікоть – міра довжини антропометричного походження = $\frac{3}{4}$ аршина = 12 вершків = 54 см.

1 талер = 1 рубль 30 копійок = 6 пол. золотих, 1 пол. золотий = 30 грошей = 20 рос. коп., 1 шаг = 2 коп. = 3 пол. гроша; 1 копа грошей = 60 грошей = 50 рос. копійок; 1 рубль = 10 гривен = 2 полтини, 1 гривна = 10 коп. = 48 пол. грошей, 1 алтин = 3 коп. = 6 денег, 1 копійка = 2 деньги.

позначали різні за технікою виробки коштовні тканини). Назва згадується джерелами до початку XVIII ст. Походить від грецьк. ἑξάμιτος, с.-в. лат. examitum, hamitum, samita, samitum – тканина із семи ниток. Але в будові аксамитів італійського виробництва XVII ст. підрахунку шести ниток вжене спостерігається. Подибуємо цю матерію тільки в числі тканин і одягу, жалуваних царським урядом гетьманам І.Самойловичу, І.Мазепі та І.Скоропадському, та в наявних описах майна гетьманів І.Самойловича й І.Скоропадського: “Кофан турской аксамит золотной... травы серебряные”, “оксамиту серебряного 10 арш..., а по том оксамиту травы золотные”, “...гетману – кафтан аксамитный золотной на соболях” (1692), “...за козыкерменскую службу гетману: Кафтан отлас золотной, травы золото с серебром, петелчаты...”. Доволі характерною, але зовсім не обов’язковою ознакою аксамита XVII ст. є рельєфні узорі, виткані із великої кількості петель пряденого золота, головним чином в найбагатших гатунках аксамиту. Такий аксамит відомий під назвою «петельчатий». Гладкі ж аксамити за своєю будовою подібні до “атласа золотного”, тому зустрічаються часто під цією назвою. Такі гладкі аксамити мають особливу пласку виробку узорів, котрі утворюються ґрунтом. У волинському торговому уставі кінця XVI ст. згадується між іншим “отлас аксамит на злоте”, який оцінювався значно дорожче навіть за вельми дорогий італійський “злогоглав аксамит” (бархат, тканий із золотом, по золотому ґрунту). На межі XVII–XVIII ст. аршин аксамиту, або атласу золотого, оцінювався у 12 руб. Портище цієї тканини складало 12 арш.⁷ Згідно детальному аналізу наявних зразків, здійсненому дослідником В. Клейном, “аксамит” характеризується передусім будовою, виробкою тканини. Цупкий ряд основи із тонкого кольорового шовку (червоного, зеленого чи жовтого) слугує скріпленням для трьох піткань. Найважливішим з них є шовк-півсирець (злегка пофарбований у червоний колір), прокинутий товстим пучком несуканих ниток, який саржевим переплетенням зв’язується з основою. На це піткання накладені ще два піткання: одне із тонкого жовтого шовку (рідким шаром) служить тлом для верхнього, із ниток товстого пряденого золота. Два верхніх піткання скріплені основою із ледь помітних шовкових ниток, саржевим переплетенням. Утворення тканого

узору досягалося тим самим порядком, що і на інших коштовних тканинах (підкладними човниками).⁸.

Друге місце за цінністю серед шовкових тканин займав “алтембас” (з пол. *altembas*, також *lama*, “*zlotoglow*”), або “алтабас” (рос. алтобас), який мав більше поширення, ніж “аксамит”. Назва походить від італ. “*alto*” і “*basso*”, менш вірогідно від тюрк. слів “*altyn*” – золото і “*baz*”, з араб. *bez* – тканина (бавовняна), або від араб. “ел-дибачь” чи “ад-дибадж” – парча).⁹. Ця тканина відома з кінця XV ст. Структура тканини тотожна будові гладкого “аксамиту”. Характерною ознакою алтабасу є те, що металеві нитки піткання робились не із пряденого золота, як в усіх інших золотних тканин, а з тягненого золота (чи срібла), тобто із найтоншого металевого дроту. Якщо тягнене золото прокинуто тільки в одну або дві нитки (пряді), то шовкова основа займає перше місце, і тканина буде порівняно м’якою; якщо ж тягнене золото щільно вкриває всю поверхню тканини, вона отримує вигляд металеві-кованой і може давати зломи. Алтабаси вироблялись на Сході (зокрема в Туреччині та Ірані) та в Італії. Більше поширення мали східні алтабаси, в яких металеві нитки превалювали, надаючи тканині вигляд кованого металевого листа (“...вершок алтобасной золотной, а по том алтобасу травы серебряные...”, “Алтабас,... по серебряной земли травы золотные”, “алтабасу золотного 13 арш., по том травки серебряные”¹⁰). В західних алтабасах тягнені нитки слугували в ґрунті тканини лише доповненням до кольорового шовку, переважно червоного, тому часто зберігалась мальовничість у тлі і в узорі (“Завѣс алтабасной золотной, по красной земли травы золотные ж”). Відомі також смугасті алтабаси із золотими смугами по кольоровому ґрунту і різнобарвними “травками” в золотих смугах. Втім, цінувалися алтабаси саме за ефектність металеві поверхні.¹¹.

Довельми коштовних золотних тканин також належав “зербаф”, або “изорбаф” (з рос.) (від перс. “зербафт” (“зер” – золото і “бафт” – тканина, від бафтен – ткати), – шовкова парчева тканина, тобто заткана суцільно *тонкими* золотими й срібними нитками (обвитими золотою або срібною біттю – плющеним дротом), зі складними узорами шовковими, срібними і золотними; перського походження, відома з XVI ст. Привозилась зі Сходу: Персії й

Туреччини. В основі тканини був тонкий кольоровий шовк, нерідко різних барв. Кольорові зербафи мали ґрунт вишневого, червоного, малинового, білого, жовтого, лимонного, зеленого, голубого та іншого кольору. Нерідко ґрунт робився смугастим. («Изорбафу по красной земли травы золотніе и розных шелков...»), «Изорбаф, по вишневой земли травы шолковые розных цвѣтов», «Кафтан изорбафной, по жолтой земли травы шолковые розных цвѣтов», «Кафтан изорбафной, по вишневой земли травы розних шолков з золотом», «Кафтан изорбафной красной, ... с травками золотными з шолками розных цвѣтов»¹²). Зербаф, в якому прядене золото щільно (повністю) вкривало поверхню тканини, тобто, який не містив постійного кольорового піткання, відомий під назвою «изорбафа золотого». Також побутували «зербафи по срібному ґрунту» (тобто зі срібним і золотим постійними пітканнями) з великими узорами, якими особливо славилася Туреччина. Наприклад: «изорбафу сребреного 11 арш., по том Изорбафу травы шолковіе розных цвѣтов и з золотом», «Изорбафу ж сребраного полосатого 7 арш., а по том изорбафу по полосам травы зеленого шолку», «Кафтан изорбафной сребрной, ... по том изорбафу травы шовоковые розных цвѣтов», «Изорбафу золотного... травы золотные розных цвѣтов»¹³. Але такі гатунки зербафу були дуже дорогими і рідкісними, дозволити собі придбати їх могли лише найзаможніші старшинські і шляхетські родини. Причому, якщо гетьманів царський уряд жалував коштовними золотими і срібними перськими й турецькими ізорбафами, то полковників і генеральну старшину – простішими кольоровими ізорбафами¹⁴. Уявлення про цю тканину дає зразок персидського зербафа XVII ст. із колекції Московської Оружейної Палати (аналіз проведено В. Клейном). В основі його тонкі нитки білого і жовтого шовку, які, чергуюсь між собою, дають в узорі тканини неширокі вертикальні смуги. Піткань же 6 (усі крізні), з яких 5 шовкових: зелене, блакитне, червоне, рожеве, сіре, а шосте – найтоншого *стрічкового* золота. З них тільки золотне і зелене підкання є постійними, а решта 4, чергуюсь, вводяться в залежності від необхідності виткати і розфарбувати окремі місця квітчастого узору, в який входять ірисі і гвоздики, характерні для іранського мистецтва. Переплетення ниток основи і підкання правильне сатинове¹⁵. Зербаф, як і алтабас, використовувався тільки на найдорожчі

верхні і головні убори гетьманів і вищих старшинських чинів та на лиштви до менш коштовних святкових каптанів. З другої декади XVIII ст. в Росії зербафи вже відомі під назвою “парча” (з перс. partsche – зербаф, а також шматок, або з тат. pağca – парча, узор), що проникає тоді ж до українського лексикону, уживаючись паралельно з традиційною назвою «злотоглав» («Полукафтанье красное, парчица Турецкая, золотые травы», «2 Кафтана парчи Турецкой бруснишной, травы маленькія золотыя», «Кафтан парчи Турецкой жолтой, травы золотые», «Парча малиновая, травочки золотыя», «Кунтуш парчевой зеленой, травы золотые и сребренные», «Полукафтанье парчевое, по зеленой землѣ травы золотыя»; «полукофтане парчевое голубое. На нем травки золотые», «полукофтання... парчевое красное, по нем травы золотые с шолком», «шлатвор парчевой зеленой, по нем травки золотые...»); «Кунтиш зеленой злотоглавній», «Кунтуш чирвоній, сутозлотогловній»; «Купилем злотоглаву бѣлого з зеленим 27 локоть, по 12 зол.» (1731)¹⁶. Значно рідше використовувався один з польських тогочасних семантичних відповідників до згаданих назв – «дима». Подібна тканина, але виключно зі срібним пітканням, мала назву “глазет” або “срѣброглов” («Взято ..матеріи срѣброглавой пол-локтя до кунтуша красного за 2 р.»). Поняття «зербаф» відтоді вже не згадується в українських писемних пам’ятках. Причому, на українському ринку з’являються також парчеві тканини західного виробництва. Парча з суцільним золотим ґрунтом мала назву “парча сута (золота)” або „злотоглов сутий золотой” («купили сutoй парчи золотой локоть за 6 р., а у юрієвого шафара Павла взяли локоть красной парчи за 3 р., да локоть блакитной за 12 зол.» (1733 р.); «...посланнику кафан сutoй парчи богатой» (1735). За лікоть парчі платили від 2 до 10 руб., залежно від гатунку і місткості металевої нитки. Однак, слід відзначити, що з 30-х років парча починає використовуватися майже виключно в жіночому гардеробі. Старшина застосовувала її зрідка на лиштви до святкового верхнього одягу.¹⁷

Із дорогих шовкових тканин найулюбленішою у знаті був «оксамит», чи “аксамит” (з грецьк. εξάμιτος, с.-в. лат. examitum, hamitum, samita, samitum – дослівно «з шести ниток»; через пол. ahamit, aksamit) – шовкова тканина, що має на правій (лицевій) стороні густу низьку ворсу, а ліву сторону, схожу на репс.¹⁸

Семантичним відповідником до “оксамита” в писемних пам’ятках нерідко виступає російське слово “*бархат*” (з нім. barchent(-ant), barchet від новолатин. baŕgacanus). Для виготовлення оксамиту використовують дві основи: перша служить для утворення ґрунту тканини, а інша, в 4-6 рази довша за першу, – для утворення ворсу.

Портище оксамиту складало 10 або 12 аршин, тобто він був вузькою тканиною у виробництві. Аршин оксамиту коштував від 1,3 до 3,5 руб., залежно від гатунку і якості виробки.¹⁹ Щодо забарвлення оксамитів помітна обмеженість, що може пояснюватися модою і улюбленістю певних барв. Найчастіше зустрічається червоний, вишневий, таусинний (темно-синій фіолетового відтінку, темно-вишневий), кармазиновий (колір стиглої малини), гвоздиковий, потім зелений, жовтогарячий, жовтий, лимонний і чорний.

Оксамит використовувався українською старшиною на пошиття святкового верхнього одягу (кунтушів і фerezій), на шапкові «вершки» та урочисті кінські убори (сідла, плати, чапраки, чалдари, подушки, крильця, чушки, попони-мітюки) («Чалдар бархатной красной», «...подушки и крильцы бархотные желтые...», «Подушки, тебенки и крильцы бархатные красные...», «Кафан бархатной красной, подложен камкою кундеру жовтого...», «фerezея ...под бархатом зеленым...», «Кафан бархатной вишневой, подложен тафою дволычною...»; «Семёну и Григорию платья зделано: на 2 *Кунтуша бархату червчатого* по 3 р. аршин, 2 *вершка зеленого бархату*» (1678); «...гетману 10 вершков бархатных двоёморховых» (1679); «Кунтуш аксамитній жолтокгоронцій» (1704); «Кафтан бархатной малиновой...», «Кафтан мужской бархатной зеленой...», «Шапка бархатная красная мужская» (1723); «полукофтане бархатное красное стеганое на бумаге, что бывает под панцерем», «шапка соболя вершок бархатной красной», «2 седла... подушка и крыльцы и плат бархатные красные...», «седло: подушка и крыльцы бархатные зеленые...» (1724); «Шапку дадем шить себѣ з чорного аксамиту» (1724), «Пану гетману з колеґіи принесено... шубу зеленую аксамитную» (1728); «за петлицы золотые до кунтуша аксамитного...» (1745).²⁰

За технологією виготовлення відомі оксамити гладкі, «ритие»,

«ритие розрезние» або «двоєморховые» (рос.), «косматие» і «золотні». За місцем виготовлення зустрічаємо: венецькі, флорентійські, французькі, персидські, турецькі, хоча вироблявся оксамит і в інших країнах Сходу і Заходу. Назва оксамиту не завжди вказує на місце його виробництва: в рівній мірі вона відноситься і до місця його експорту.

Термін «ритий оксамит» (тобто “з виритим узором”) застосовувався в Україні до усіх негладких оксамитів («Плат бархатной красной рытой...», «Волоки опушени бархатом золотним, на верху покривелца бархоту красного ритого перситского»; «Кунтишов оксамитных 3: ритий венецькій...» (1694). «кунтуш рытого бархату» (1764); «контуш малинового ритого бархату» (1786)²¹.

Назва «двоєморховый», що зустрічається в російськомовних джерелах, позначала оксамит, характерний наявністю двох ворсів або «морхів»: один, низький, служив для утворення ґрунту тканини, а інший, високий, для утворення узору («...вершок бархатной жолтой двуморховой»; «Бархату красного двоєморхового...»; «Ферезія соболя... под бархатом алым двоєморховим, по бархату трави золотніе», «Ферезія под бархатом красного цвету двоєморховым...»; «Шапка соболя, вершок бархатной жолтой двоєморховой»; «...гетману: ферезія: бархат жаркой цвет, двоєморх» (1678)²². В документах українського походження його відповідником, гадаю, виступає оксамит «ритий розрезной». Натомість в російському лексиконі XVII–XVIII ст. під «ритим», як правило, розуміли оксамит, що має узор ворсовий, а ґрунт зовсім гладкий, без ворса (сатинової або атласної виробки), або ж металевий, затканий пряденим золотом і сріблом, скріплений саржевим переплетенням з нитками основи. В останньому випадку оксамит називався «золотним» або «злотоглавним» («бархату золотного 7 арш., а по том бархату трави шолковые красные»).²³

За технікою виробки в побуті української знаті у XVII–XVIII ст. найбільше місця займали чисто шовкові, гладкі сорти оксамиту, тобто з гладким ворсом і без узорів. Вони різнилися за якістю, яка виражалася в цупкості ворсу і його висоті, а також якості шовку. Добрі оксамити – м’які і мали глибокий тон в забарвленні. Найкращі з гладких оксамитів, як і інших

видів, вважалися венецькі («венецькій», або «венецькийський» чи «веницейський» (рос.)) та флорентійський («флоренський», «флорентийський» (рос.)). Відзначалися дуже цупким, високим та рівнопідстриженим ворсом, а також дуже стійким доброякісним забарвленням, а золотні – пишністю золотого узора.²⁴ Аршин шовкового італійського оксамиту оцінювався від 2,2 до 3,5 руб. Використовувалися старшиною для пошиття шапкових «вершків», урочистого верхнього одягу та на оздоблення менш коштовного верхнього одягу. Коштовні італійські гладкі і «риті» оксамити були найулюбленішими з італійських тканин в побуті заможної української еліти. («...гетману: 12 арш. бархату веницейского по 3 р. 50 к.» (1711); «...за козыкерменскую службу гетману: бархату венецького рудожелтого 12 арш., ... полковникам: бархату флоренского по 10 арш.» (1696); «Кунтишов оксамитных 3: ритій венецькій; червоний венецькій гладкий; легкий чирвоний венецького оксамиту» (1694); «кунтуш аксамитній Венецькой жолтій» (1704); «...Аршин бархату венецького – три рубли» (1716); «Шапки аксамиту венецького червоного» (1729)).²⁵

Східні оксамити були дешевші і грубіші за італійські. Для них характерна наявність в пітканні товстих бавовняних ниток замість шовку, а золоті нитки – невисокої якості. Однак, яскравість барв і чіткість узору із гранатів, гвоздик, тюльпанів, гіацинтів та інших улюблених квітів Сходу у «ритих» оксамитів роблять названі тканини надзвичайно мальовничими і декоративними. Турецький оксамит зазвичай був різних відтінків червоного кольору з крупними золотими, срібними або різнобарвними шовковими витканими узорами, що складалися з рослинних елементів, майже завжди об'єднаних у геометричні фігури. В персидських оксамитах ґрунт – або золотний, або гладкий сатиновий, із білих натуральних бавовняних ниток в основі, на якому виткані шовком різних кольорів окремо реалістично зображені фігури людей, тварин і рослини. Східні оксамити використовувалися головним чином на оббивку святкового кінського убору старшини: подушок, крилець, чапраків, тебеньок, повстей, а також на верхній одяг («Покровець сѣделной, ... около опушен персидским бархатом», «покривелца бархоту красного ритого персидского»).²⁶ В торговому уставі 1749 р. перераховуються такі гатунки оксамиту: «венецькій гладкий», «ритий розрезной», «простой», «бархат

французский»; «оксамит косматий». Під «простим» слід розуміти оксамит невисокого гатунку різного походження, західного і східного. Найдорожчим, найціннішим і досі залишався оксамит венецький.²⁷

До більш легких дорогих тканин належала «обер», також «обир», «обяр», «обьярь» (рос.), або «табѣн» – цупка легка, тонка шовкова або златоткана матерія різної виробки з особливим ефектом незвичайного полиску та іскристості на поверхні. Місцеві назви «обер», «обир» та «обяр» є похідними від російського слова «обьярь» (походить від перс. *abdar* – блискучий, або ж за іншою версією – струмистий, хвилястий (від перс. *ab* – вода, *-dar* – тримаючий²⁸) і уживаються для позначення цієї тканини в „Описах” рухомого майна української еліти, складених російськими уповноваженими та українськими урядовцями на вимогу російської влади і відправлених у вищі російські інстанції. Натомість українським відповідником до російського терміна «обьярь» виступає назва «табѣн» (з пол. *tabin*, нім. *tobin*, *tabinet* від тур., перс. *tabin*), що зустрічається в українських писемних джерелах з середини XVI ст. З середини XVIII ст. також зустрічається під назвою “мора”, що є запозиченням з пол. *moга*.²⁹

Обер (або табін) була значно ширше за більшість інших шовкових тканин, портище містило 5 чи 6 арш., або 9 ліктів. Обері різнилися за виробкою: могли бути чисто шовкові, подвійні, срібні, золоті, гладкі або узорчаті. Грунт робився вишневого, гвоздичного, малинового, жовтого, жовтогарячого, білого, зеленого, осикового, голубого, чорного або дволичного кольору. За малюнком розрізняли обері гладкі, “струйчатие”, “травчатие” (“обьяри гладкой по 6 арш.”; “обьяри шелковой двойной”; “обьяри двойной доброй зеленого цвету”; “обьярь золотная травчатая” (1693); “2 портища обьяри травчатой золотной мерою все по 10 арш.” (7204); “Обери золотной”; “обьярь розных цветов серебряная и золотная” (1681); “Кафтан обиринной серебряной, по вишневой земли” (1687), “Ферезія соболя пластинчатая под обирью золотою, а по той обири по красной земли травки золотные”, “Кафтан мужской обяринной золотной, на той обьяри по красной земли травы серебро з золотом”.³⁰ Вироблялися як на Сході (в Туреччині та Ірані), так і в Європі, зокрема в Італії, а

пiзнiше i в iнших краiнах. Так, в кiнцi XVII i на початку XVIII ст. вiтчизнянi джерела називають оберi / табiни «венецькi» i турецькi (обери венецкой алой... травки золотные», Обьери вцнецкой дикого цвету?»; «Кунтиш табиновiй венецкiй»; «курта табиновая венецкая фццьялковая»; «обьяри турецкие травные». А торговий устав 1749 р. вже фiксує такi гатунки табiну як «французский и флоренский, неаполитанский».³¹

За переконливим твердженням В.Клейна, за технікою виготовлення захiднi i схiднi оберi суттєво рiзнилися. *Захiднi* були: простi, чисто шовковi одноколiрнi, без узорiв або з рослинним узором, витканим яскравими шовками, i “золотнi”, збагаченi рiдкими золотими чи сiбними нитками, злегка прокинутими по тлу, переважно у виглядi найтонших смуг (“Кофтан обяринной алой”, Кофан обяринной вишневой) “обьяри дикого цвцта”, “6 арш. обьяри рудожелтой”; “Кунтуш обяринной зеленой”, “Кунтуш табыновой голубой” (1724); «Кунтуш цекглястiй табиновiй», «Табину червоного на портище» (1704); “кунтуш бццлiй табиновiй” (1731); «...опушка обяринная вышневого цвцту, по ней полосы шолковые и золотные», “обери красной, по той оберi травки золотнiе”, “Шуба соболя пупчетая, под оберью бццлою, а по той обьяри травы золотые”³²). Характерною особливiстю захiдних зразкiв є репсова виробка, тобто вся тканина розкреслена дрiбними горизонтальними рубчиками. Серед них зустрiчалися також “струйчатие” – з узором iз хвилястих тонких струменiв, який досягався апретуванням. Витiснений на репсовiй поверхнi тканини узор отримував матовий колiр. Звичайна шовкова обер продавалася за цiною вiд 40 алт. до 2 руб. за аршин. Для золотних оберей характернi незвичайний полиск та iскристiсть. Серед них зустрiчалося багато таких, в яких ґрунт мав сатинове переплетення ниток, а не репсове. Крашi гатунки мали дуже багатий узор, густо витканий нитками пряденого або стрiчкового золота i сiблa (“Кафтан обирь золотная, по рудожолтой земли травы золото с серебром», «Кафтан мужской обяринной золотной, на той обьяри по красной земли травы серебро з золотом», “Кафан бццлiй обяринной с травы болшими золотими”³³).

У схiдних оберей будова значно стiйкiше i характеризується правильним саржевим переплетенням ниток шовковоi основи i золотного або сiбного крiзного пiткання. По такому гладкому,

іскристому ґрунту виводився підкладними човниками відповідний узор із кольорових шовків, а іноді і золотих чи срібних ниток («Чалдар оберинной золотной з вышневым шолком, и по той обери травы золотные с серебром»; «обири серебряной, травки золото з шолком»; «Кафан мужской обяринной золотной, ... травы серебро з золотом же»)³⁴. Золотна і срібна обер йшла на виготовлення найбільш коштовних святкових спідніх жупанів гетьманів і вищого козацького керівництва.

У XVIII ст. обері східного виробництва вже практично не зустрічаються на українському ринку, а серед західних виробів починають цілковито превальовати чисто шовкові обері без золота і срібла. Крім того, наприкінці XVII ст. поряд з «табіном» або «оберрю» в українському побуті і торгівлі з'являється тканина під назвою «полутабинок» або «полуобер» – різновид табінової матерії західного виробництва («полуобяри два локтя 44 алтына» (1716); «кунтуш полутабинковій зеленій» (1724); «запаски ... одна полуоберинная, светло зеленая...», «Полушлафор полуоберинной восилковой, полы подбиты полуоберью ж желтою», «Шлафор полуобериной желтой» (1724).³⁵ Вітчизняний дослідник Ф. Піскунов визначає «полутабинок» наступним чином: «полутабинок – старинная волнистая лоснящаяся материя, род гроденапля только плотнее». Найбільш вірогідним уявляється, що ця тканина уявляла собою півшовкий ґатунок табіну (з шерстяними або бавовняними нитками в пітканні). Російським відповідником «полутабинку» з середини XVIII ст. гадано виступає «паплин» (з фр. *pareline*), що, за визначенням «Коммерческого словаря» (1790), позначав тонку репсову тканину, у якої основа була шовкова, а піткання – бавовняне або з камвольної вовни («За матерію под тую епанчу паплин...» (1746).³⁶ Треба відзначити, що «табін» та «полутабинок» у XVIII ст. стають значно більш характерні для жіночого гардеробу, а в костюмах української військової еліти вже майже не зустрічаються, хіба що зрідка йшли на «лиштви» до святкового верхнього одягу.

Однією з найулюбленіших і найбільш уживаною до другої чверті XVIII ст. в побуті української старшини тканиною була «камка» (з тат., казах., кирг., алт. *камха*, крим.-тат. *кімха*, або ж з тур. і перс. *kemkha* – взагалі будь-яка квітчаста тканина, або ж з перс. «камка» – дамаський шовк одного кольору) – цупка,

товста і важка коштовна одноколірна (рідко багатоколірна) квітчаста шовкова матерія полотняного переплетення, з однаковим узором на обидва лиця. Має китайське або індійське походження. Відзначалася великим розмаїттям сортів і за якістю виробки. Вироблялася камка в багатьох країнах Сходу і Європи, а найбільше – в Італії і Туреччині. Характерною рисою цієї тканини є наявність як в основі, так і в пітканні товстих шовкових ниток майже однакової товщини. Переплетення ниток подібне до полотняного і відрізняється від останнього лише тим, що нитки основи і піткання не мають правильного чергування між собою, завдяки чому отримується поява глянцевого узору на матовому тлі чи навпаки. В рідких випадках у пітканні вводились підкладним човником нитки пряденого золота чи срібла. В цьому випадку камка звалася “золотною”.³⁷ Завдяки тугості та зносостійкості, камка використовувалася старшиною на пошиття як святкового, так і службового верхнього одягу (жупанів і кунтушів), підпанцирних стьобаних каптанів, іноді йшла на підбій до коштовних кунтушів³⁸.

За забарвленням подибуємо камки червоні, вишневі, таусинні, гвоздикові, зелені, осикові, жовті, лимонні, рудо-жовті чи жовтогарячі, білі, блакитні та дволичні, але частіше за інші українська еліта обирала камку різних відтінків червоного кольору. За розміром і характером узорів розрізнялися камки: «травчатие», «мелкотравчатие», «полосатие», «чешуйчатие», «двуличные». «Чешуйчатий» вказує на узор, схожий з лускою риби і складається з дрібних трикутників (нерідко в 2 кольори). («Шуба... под камкою таусиною травчетою», «Кофтан комчатою двоеличной, мелкотравной», «камки осинового цвѣту, по ней травы золотные»; «камки гвоздичной, по ней травки золото с серебром...»; «Шуба мужская... под камкою чешуйчетою брусничного цвѣту»; «Камок италианских: косяк желтый, лимонный чешуйчатой» (1682); «кафтан, подложен камкою чешуйчетою красного шолку з бѣлим».³⁹

Камка була вузькою тканиною – близько одного ліктя. Портище камки містило, як правило, від 9 до 12 арш., залежно від ширини. В середньому розрахунку камка була майже удвічі дешевше за оксамит – від 20 алтин до 1,5 руб. за 1 аршин, в залежності від гатунку. Для досліджуваного часу вітчизняні писемні пам’ятки

називають такі сорти камки: куфтер або кухтер, кармазин, лудан, едомашку, китайську і «німецьку». Найкращим сортом була камка «куфтер», а найдешевшим – «німецька» (до «німецьких», очевидно, відносили камки німецького, голландського і французького виробництва).

В XVII ст. найчастіше зустрічаються камки італійського виробництва. Найкращим її гатунком була камка «куфтер», або «кухтер», «кундер» (очевидно, з пол. *kofter*, *koftug* – шовкова турецька тканина, походить від перськ. *kufter*, *kubter*). Відома в Україні з кінця XV ст. В московських торгових книгах записано: “добрая куфтерь не линяет, большой узор; а коя толста, та и добра...”.⁴⁰ Продавалася за ціною від 40 алтин до 1,5 руб. В архіві Малоросійського Приказу нами знайдено інструкцію про видачу жалування українському війську, де зазначено зокрема: «...камки куфтерь дається полковникам и иным знатным особам...». («Кафан комчатой красной куфтерной...», «Кафан камчатой красной кухтерной...», «Кафан бархатной красной, подложен камкою кундеру жовтого»; «камки зеленой куфтерной мелкотравной...», «камки красной куфтеру 9 арш...»; «Знатному войсковому товарищу Мазепе: камки куфтеру 10 арш.», «Обозному ...камка куфтерь».)⁴¹

Однаково високо оцінювалася і «камка кармазин»: “Кармазин мелкой, не линяет, узор по краске и толщине знати; широта всех ровна – аршин без четверти или без двою вершков”. Отримала свою назву за кольором кармазиновим (темно-червоним, малиновим). Наявна в зібранні Московської Оружейної Палати камка «кармазин» – темно-червоного кольору, не особливо цупка і, подібно до едомашки, має дрібний узор із окремих квіточок, але не східного малюнка, а західного. («Шуба песцовая под кармазинною мелкотравною камкою жолтого цвѣту»; «...по камке кармазину по 9 арш.»; «Камки вишневой кармазинной 11 арш. без четверти».)⁴² Кармазинна камка оцінювалася у 1 – 1,2 руб. за аршин. Камки куфтері і кармазини часто згадуються серед царського жалування вищим і середнім українським чинам у XVII ст.

Популярною у вищих і середніх чинів була камка “китайська”, яка характерна своїм узором, притаманним китайському мистецтву («Кофтан мужской комчатой китайской, алой...», «...

камки китайки бѣлые», «Кафтан мужской камчатой, китайченой, бѣлой»⁴³. «Німецька» камка, що згадується зрідка джерелами XVII ст., здебільшого серед царського жалування українській старшині, оцінювалася нижче за інші гатунки камки і, судячи з усього, не мала помітного розповсюдження в побуті української військової еліти («камки нѣмецкой лимоновой...», «Камки бѣлой нѣмецкой...»; «полковнику Прилуцкому: ...камки немецкой 12 портищ», «кошевому.. камки немецкой 10 арш.» (1695))⁴⁴.

З кінця XVII ст. в одязі військової еліти Української козацької держави починає уживатися майже виключно сорт камки «лудан» або «лаудан» (більш рання форма) (з рос. лаудан, лудан; М.Фасмер, посилаючись на Абаєва, вважає «лудан» запозиченням із зах.-кавказ. (адиг.) *laudap* – вид шовкової тканини, шовкова хустка, буквально «шовк із Лоо» (на березі Чорного моря, поблизу м. Сочі), що імпортувалася з Росії (очевидно, транзитом з Далекого Сходу), з'являється у 80-х роках XVII ст. Але про її особливості нам практично нічого невідомо. Портище «лудану» складало 8-12 арш., залежно від ширини: великої, середньої або малої «руки». Вартість аршину лудану коливалась від 60 коп. до 1 руб. 20 коп. («Шуба... под камкою луданною лимонного цвѣту», «Кунтуш лудановій блакитній» (1704); «кунтуш лудановій червоній» (1724); «Кафан камчатой жолтой луданной», «Кафан камчатой луданной рудожелтой с травы серебряными»; «кафтан блакитного лудану середной руки, 13 арш.»; «полковнику Прилуцкому: ...5 портищ камок лауданов, мерою по 9 арш. портище, 4 портища камки лаудану мерою по осми арш. портище» (1695); «кунтуш лудану вишневого 12 арш., лиштви лудану кропивного», «Кунтуш буракового лудану великой руки, 10 арш.» (1729 р.))⁴⁵.

Значно менш популярною у української старшини була камка «едамашка», «едамашка», рідко «адамашка» (порівн. рос. адамашка, також одамашка, дамашка; через пол. *adamaszek*, сер.-лат. *adamascus*, що є формою з арабським артиклем, з італ. *damasco* – «тканина із Дамаску», де вона вперше почала виготовлятися⁴⁶) – сорт одноколірної камки невисокого гатунку. Згадується серед товарів як східного, так і європейського виробництва. В торгових книгах XVII ст. зазначено, що «Адамашка линияет, узор мелок на ней, тонка». Вельми характерна саме дуже дрібним узором,

від якого отримала поширений епітет “мелкотравчатая” (рос.)⁴⁷. Очевидно, саме завдяки згаданим питомим характеристикам ця тканина отримала дуже велике і широке використання в костюмі українського жіноцтва. Партище едомашки в середньому складало 12 ліктів. Ґрунт тканини робився одноколірним або дволичним. В дорогих зразках узор ткався срібними нитками. Також різнилася за якістю і шириною. Найкращою вважалася «венецька» едомашка («Кунтуш едамашковой зеленой» (1723); «кунтуш помаранчовій адамашковій, з частими срібними кветами, подшитій луданом попелятим»; «Кунтуш Венецкой адамашки блакитній» (1704); «Кунтыш едамашки венецкой великой» (1725); «Едамашки зеленой з кветами сребрними локот... по 5 коп (2.5 руб. – Є.С.)»). В середині XVIII ст. в українській торгівлі розрізняють едомашку «венецьку широку» і просту «вузьку».⁴⁸

Святковою тканиною, що була рівною до камки за вартістю, шириною і популярністю, був “атлас” або “отлас”, рідко “ґатлас” (з перс. atlas, що сходить до араб. atles – гладкий; порівн. пол. atlas, hatlas, рос. отлас, атлас) – сорт гладкої цупкої шовкової тканини перського походження, глянсуватої і лиснючої з лицьового боку⁴⁹. На відміну від камки і решти святкових квітчастих та “злоголавних” тканин, атлас залишався незмінно вельми популярною матерією в побуті української військової еліти як у XVII, так і протягом усього XVIII ст. Атлас є високим ґатунком сатину, який отримав свою назву від sette, тобто особливої системи переплетення в рапорті семи ниток. Різниця полягає в тому, що для атласу вводиться більша кількість ниток на кожную одиницю рапорту, чим досягається значна цупкість тканини. Піткання у атласа завжди сховане всередині основи. А для основи беруться найтонші, чисті і лискучі шовкові нитки, що і викликає характерний глянець.⁵⁰ Партище атласу складало, як правило, 12 ліктів, або 10 арш., іноді – 12 арш. За вартістю атласи дорівнювали камкам відповідного ґатунку. Лікоть гладкого атласу покупали за ціною від 60 коп. до 1,5 руб., залежно від ґатунку і походження. Щодо якості атласів, що ввозились в Україну, торгові актови документи розрізняють: атлас “добрий”, “середній” і “подлий”. Вибір кольорів був досить широким, як-от: червоний, темно-вишневий, рожевий, брунатний, різні відтінки зеленого (папужий, осиковий), лазуровий, блакитний, жовтогарячий,

лимонний, білий, чорний. Причому атлас червоних тонів коштував дорожче зі інші.⁵¹ За технікою виготовлення і забарвленням відомі атласи гладкі, «цветные» (з різнобарвним узором), смугасті (рідко) та золотні («атласу цвѣтного 11 арш. ..., а по том атласу по жолтой земли трави шолкові розных цвѣтов...»); «атласу алого с травками золотими и серебряними», «Отласу бѣлого, по нем травки шолковые розных цвѣтов», «отласу бѣлого з травами розных шолков», Кафтан мужской атласной алой..., а по том отласу травы золотные»; «...гетману – отлас цветной по белой земле травы золотные, отлас цветной по жолтой земле» (1679); «Завѣс атласной полосатой», «реброн с полосатого атласу»⁵². Як правило, царський уряд жалував гетьманам атласи «цветные» і золотні, а генеральній старшині і полковникам – звичайні гладкі. Атлас виготовлявся в багатьох країнах Сходу і Європи, зокрема в Туреччині, Персії, Китаї, Італії, Німеччині, Голландії тощо. Але найкращими і найбільш популярними в Україні були атласи венецькі, турецькі і китайські («кунтиш отласовій бѣлій венецькій», «кунтиш отласовій венецькій з золотими квѣтками жовтогоронзій» (1694); «купилом атласу блакитного на полушляфрок, китайского, аршин по 30 а...», «купил отласу китайского пол 8 локтя, локоть по 8 гривен» (1731); «кафтан красній венецького атласу» (1747)⁵³. Італійські та інші європейські атласи, як правило, були «гладкими», тобто робилися одноколірними, без узорів, за винятком коштовних золотних гатунків. Турецькі атласи були переважно чисто шовкові, дуже цупкі і гладкі, одноколірні, однак зустрічалися також узорчаті різнобарвні («цветные») і коштовні золотні. Останні в більшості випадків мали в забарвленні малиновий колір в поєднанні з блакитним і зеленим, а також з пряденим золотом і сріблом. Подібними до турецьких за якістю і технікою виробки були китайські атласи, однак їх узор складався з усіляких декоративних і символічних елементів, типових для мистецтва Китаю, а в забарвленні переважали темно-синій і білий кольори в поєднанні з блакитним, синім, блідо-червоним, алим і золотистим шовками, а також золотом в узорі, – що надавало тканині більшу колоритність.⁵⁴

Атлас мав широку сферу застосування. Його використовували на пошиття і оздоблення (на «лиштви», підпушку) святкового і вихідного верхнього одягу (каптанів, жупанів, кунтушів), на

підбій і підпушку до представницьких дорогих опанчей і “вілчур”, виготовлення святкових поясів; заможна старшина також шила з атласу святкові шаровари та парадні чап्राки («жупан червоний атласовый» (1676); «Кафан Атласной лазуревой»; «кофтан отласной, по алой земли травы золотные»), «Кунтыш, на подпушку отласу лазоревого», «На отласные кафтаны отласу жолтого по 1 р. аршин, на подпушку красного отласу по 30 алтын за аршин» (1677 р.), «Штани отласные красные, ...ушколи отласные рудожолтіе», «Чапрак шит по красном отласу»; «Курта отласу зеленого» (1682); «гусарка блакитная отласовая», «кафтан блакитный отласовый» (1687); “Полукафтанье ..парчица Турецкая, полы подложены желтым атласом”; «привезл з Глухова... кафан... отласовий жовтий, новий же и 3 кафани бцлих...» (1728), «купили атласу блакитного на полушляфрок, китайского, аршин по 30 а...»; «куплено гатласу 4 аршина за 6 р. ...для репарованя кафана старого гатласового» (1748)⁵⁵.

У XVIII ст. в Гетьманщину привозили також півшовкову тканину, подібну до атласа, т.зв. *кутню*, що вироблялася в Ірані. На відміну від шовкового атласу на піткання кутні йшли натуральні бавовняні нитки.⁵⁶

Ще однією коштовною, виключно святковою матерією, був “*бейберек*”, або “*байберек*”, “*беберек*”, “*бейберейка*” (порівн. пол. *bauborak*, рос. *байберек*, *бамберек*). В писемних пам’ятках назва тканини вперше з’являється приблизно в середині XVII ст. Здебільшого згадуються прості гладкі одноколірні бейбереки без металевої нитки, зокрема: осикового, вишневого, зеленого, темнокропивного, червоного, лимонного, жовтого та білого кольору. За ціною вони йдуть дещо дорожче за атлас: від 30 до 45 алтин за аршин. Рідше використовувалися «золотні» бейбереки. Портище цієї матерії містило 10 або 12 арш. З неї шили святковий верхній одяг, як-от: каптани, «гусарки», кунтуші. За місцем виробництва або експортування писемні матеріали фіксують бейберек турецький, “немецкого дела” і “московского дела”. («кафтан, покрытый байберековой тафтою» (1676); «Кофан байберековой асинового цвцту», «Кафан беберековой темнокропивного цвцту»; «...за самарское городовое строение: гетману – кафтан байберек золотной... полковникам городовым – по байбереку немецкого дела... охотничким полковникам

– по байбереку московского дела»; «В 1702 г. гетману: ...24 арш. байбереку гладкого»; «Бейберейки вишневой косяк ццлій – 8 р., ...кропивной 20 локот – 10 р.»; «Пошита мнц гусарка бейберековая...» (1728)⁵⁷. Бейберек належить до числа найскладніших для пояснення тканин. В науковій літературі немає чіткого та однакового визначення щодо неї. «Словарь Академии Российской» (1789 р.) дає наступне визначення їй: «Бамберек – шёлковая ткань, на коей в равном отстоянии по всей поверхности вытканы шишечки». «Słownik Polszczyzny XVI wieku» (1966) та П. Савваїтов визначають байберек як волоську тканину із суканого шовку, гладку або із золотими і срібними узорами; М. Горбачевський, Л. Голембієвський та «Енциклопуджа powszeczna» (1860) розглядають “bauborak” як шовкову тканину, яку виробляли в Греції і Валахії, А. Міхельсон – як бухарську шовкову тканину. За свідченням В. Клейна, збережені зразки байберека дуже різняться за зовнішнім виглядом та матеріалом, аби дати їм загальну характеристику. Однаковими для усіх зразків, і гладких, і золотних байбереків, є тільки основний матеріал – шовк з домішком вовни, і незмінний репсовий ґрунт, утворений тонкою основою і дуже товстим пітканням. А для байбереків золотних характерним є особливий прийом кріплення тонкого пряденого золота: для їх утримання окрім ґрунтової основи мається окрема основа із дуже тонких, рідко прокладених ниток нефарбованого шовку.⁵⁸

До простих і недорогих, але широко уживаних шовкових тканин належала “тафта”, або “тафа” (з перськ. taftan – свитий, витканий, від taftan – вити, ткати; фр. taffetas, італ. taffetta, ісп. tafetan) – проста тонка, але цупка гладка тканина правильного полотняного переплетення, виткана із суканих ниток вареного шовку. Відома в Україні з XV ст. Для її виготовлення беруться порівняно тонкі, туго сукані нитки однакових номерів (товщини) як для основи, так і для піткання. Ці умови роблять поверхню тафти гладкою, однорідною і без узорів. Тафта належить до числа чисто шовкових матерії, бо нитки пряденого золота чи срібла в неї вводились вельми рідко. Вироблялася в багатьох країнах Сходу та Європи.⁵⁹ Продавалася за ціною від 30 до 95 коп. за аршин, залежно від ширини і ґатунку. Тонша тафта оцінювалася дорожче. Різниця між сортами тафти полягала в

товщині ниток, цупкості і ширині тканини та якості забарвлення. Найкращим сортом звичайної гладкої тафти була шамохейська, а найгіршим і найвужчим – “китайка”. До тафт невисокого гатунку належали також товстонижна бруська і німецька. Венеційська тафта, що зараховувалась до кращих гатунків, була найширшою – 1,5 арш. (портище складало 5 арш.), тоді як тафти східного виробництва завширшки мали лише 9-8 вершків.⁶⁰ Тафта фарбувалася у різноманітні кольори: білий, блакитний, жовтий, жовтогарячий, брунатний, чорний, багряний, червоний, сірий, зелений, осиковий. Поряд з простими одноколірними гладкими тафтами досить широке використання мали “тафта двоеличная”, “полосатая” і венецька “струйчатая” (з тисненням узором); остання нагадувала своїм виглядом гладку італійську “обер”. В рідких випадках тафта мала дрібний тканий рослинний узор. («Тафи вишневой полосатой, а в той тафтѣ полосы, а меж полос травки серебряные с шолком...», «Тафи вишневой ... по той тафи полосы и травки серебряные з шолком»; «Тафи осинової стручатой...», «Тафи зеленої стручатой, тафи двоеличної...», «...«тафт[ы] красной уской з золотными небольшими травки», «...тафты широкой гладкой разных цветов»; «взяли у Манзенка... тафицц полосатой...».) Використовувалась тафта головним чином на “лиштви” (підпушку піл і рукавів) і підбій до урочистого верхнього одягу і головних уборів, а також в якості лицевої тканини до повсякденного верхнього одягу, шаровар і бойових підпанцирних каптанів («Шуба ..под тафтою зеленою», «Кофтан тофтяной ветхой рудожолтой», «Кафтан тафтяной двоеличной», «Душегрейка тофтяная черная, что бывает под панцерем выстегона на шолку», «шлатвор парчевой.., подложен тафтою полосатую»; “Шлафор тофтяной полосатой”, «Штаны тофтяные красные», «Кофан турецкой аксамит золотной, ... Подложен тафою зеленою», «Кафан бархатной вишневой, подложен тафою двоеличною», “Кафтан бархатной малиновой, подбит весь тафтой жаркою”, «Кафтан мужской обяринной золотной, ...подложен тафою зеленою струйчетою»; «Кофан камчатой луданой вишневой, подпушен тафою алою»; «Покроен кунтуш из попелятого сукна, до которого на подбой за тафти два аршина дано 1 р. 90 к.» (1748); «на подбой шапки красной аксамитовой тафи голубой...»)⁶¹.

Окремі види тафтяних тканин в українській торгівлі і побуті отримали самостійні назви. Це “китайка” та “дукля”. Причому назва “китайка” в Україні вже не прив’язувалася строго до країни-експортера, а часто позначала гатунок простої, дешевої тафти, незалежно від місця виготовлення, тобто виступала синонімом терміну «тафта», як то спостерігалось в Польщі. Одяг, пошитий з шовкової “китайки”, називали “китайчанам”, тоді як виготовлений з бавовняного тонкого, глянцевого кольорового полотна китайського виробництва (нанкін), – “китаю”, “хатаю” (з араб. Chatai, Chitaj – назва провінції татарської на півночі Китаю) або “китайки” (рос.), – “китаєвим” або “китайковим” («жупан пурпуровий... лиштви блакитние китайчанье» (1676); «кофтан... зеленой, китайченой» (1687)).⁶² Термін “дукля” є перезвученням відомого ще за пам’ятками XVI ст. слова “дупля” (пол. Dupla = dupla kitajka = duplewa kitajka, з нім. від лат. duple – подвійна), яким позначали «подвійну» китайку (тафту), – виткану удвічі густіше, або ж, за іншими даними, удвічі більшу завширшки⁶³. Вироблялася в європейських країнах. Згідно торгового уставу 1749 р. в Україні продавалася дукля венецького і французького виробництва. Вартість дуклі залежно від гатунку коливалася від 75 коп. до 1 таляра. Найкращим гатунком дуклі була “венецька”. Окрім одноколірних зустрічалися також зразки венецької дуклі з узором у смужку. Подібно до тафти дукля йшла на підбій до верхнього одягу та головних уборів, а з добрих гатунків, зокрема венецької, могли шити каптани. Однак здебільшого дукля мала застосування в жіночому костюмі.⁶⁴

Однією з найпопулярніших шовкових тканин, що отримала широкий ужиток в побуті старшинських чинів усіх рангів, як нижніх, так і вищих, особливо у XVIII ст., був “канавац” або “канаваца” (рідко) (через пол. kanawac, kanawas з італ. Canavaccio, Cannevaccio) – недорога тонка *смугаста* італійська тканина. Зрідка згадується під російською назвою “канават”.⁶⁵ Продавалася по 65-80 коп. за лікоть. Канавац йшов на пошиття старшинських кунтушів і черкесок, як повсякденних, так і святкових, а іноді – на підкладку до урочистого, дорогого верхнього одягу.

За матеріалом і технікою виробки «канавац» тотожний тафті. Найбільш характерним для цієї тканини, хоч і необов’язковим, є узор із найтонших вертикальних смужок-прутиків по

кольоровому тлу. Через це в писемних пам'ятках канавац нерідко фігурує під назвою «материя пасковая». Введення смужок досягалося заправленням ткацького верстату нитками основи двох кольорів, що чергуються між собою. Поряд зі смугастими зустрічалися зрідка канаваці з клітчатим узором. В цьому випадку тканина мала нитки двох кольорів не тільки в основі, але й в пітканні. Більшість канаваців складали прості гладкі матерії без додаткового орнаменту, з одноколірним тлом, переважно зеленим, жовтим, білим, брусничним та голубим, а також «меніоние», або «двоеличные».⁶⁶ Втім, досить часто канавац оздоблювався дрібним рослинним узором («травками»), витканим різнокольоровими шовковими нитками між смужками. В рідких випадках орнамент збагачувався пряденим золотом і сріблом, наприклад: “жупан цеглястій, матерія пасковая з квіттом золотим”, “Кунтуш злотоглавній на бѣлом канавацу”; «8 арш. кановацы красной, по ней травы и полосы серебряные с шолком черным», «10 арш. полконовацу желтого, по нем травки золотые с серебром и шелком красным»⁶⁷. Втім, такі коштовні гатунки канавацу зустрічалися тільки серед майна заможних вищих урядовців (гетьманів і полковників). Подібною до «канаваца» тканиною східного виробництва, що в великій кількості експортувалася до Московської держави з XVI ст., були «дороги» або «дараги» (рос., запозич. з чагатайського (староузбецького), тат. (таранчинського, кульджинського), кирг. dârâi “важка шовкова тканина”, чув. Тагај “шовк”). Вироблялася в середньоазіатських ханствах та Ірані. За місцем виробництва відомі дороги: «гилянские», «кашанские», «кизылбашские» (іранські), «ясские».⁶⁸ В торгових актах Гетьманщини та описах старшинського одягу вона зовсім не зустрічається, але інколи згадується серед царського жалування гетьманським посланцям⁶⁹. Звертає увагу той факт, що в давніші часи в Московії «канават» розглядали як один з сортів «дорог», причому разом із дорогами “шлянскими” його вважали кращим гатунком цієї тканини.

До шовкових матерій, які відносно пізно проникають в побут українського шляхетства, назвемо такі європейські матерії як “штоф”, “рецета”, “зигринет”, “білокос”, “терцинеля”, “гарнітура” чи “гредитура”, “грезет”, “флера”, “крепа”, “люстрина”, “гола”.

майже виключно в жіночому гардеробі, бо в 20-х роках XVIII ст. яскраві квітчасті і лискучі матерії починають виходити з моди в середовищі військової еліти Гетьманщини. Розглянемо, які ж матерії розумілись під цими назвами.

“Штоф” (нім. Stoff) – дорога цупка і важка західноєвропейська шовкова одноколірна або різнобарвна (“штоф цветной”) тканина різних переплетень з крупним складним різнобарвним витканим узором, часто із пряденим золотом або сріблом⁷⁰. Грунт штофів був найрізноманітніших кольорів: малиновий, червоний, рожевий, темно-пісочний, кофейний, попелястий, темно-голубий, темно-зелений, світло-зелений, блакитний, багряний, брусничний, цегляний, білий, жовтий, лимонний, рудий та різнобарвний. В описах одягу та торгових актових документах серед товарів українського імпорту штоф починає зустрічатися з почату другої декади XVIII ст. Шовковий штоф коштував залежно від гатунку і забарвлення від 1 до 2 руб. за аршин. Заможна старшина і гетьмани використовували штофи на пошиття святкового верхнього одягу, але протягом недовгого часу. Вже з середини 20-х років вищі чини шують з нього за рідким виключенням переважно “шлафроки” – домашні халати східного покрою. Натомість у заможного українського жіноцтва штоф із самої його появи стає улюбленою святковою тканиною. Згідно “Відомості” про збір торгового мита в Українській державі (1749 р.) в середині XVIII ст. в Україну купцями привозилися: “штоф разноцветный французский и гладкий” та “голендерский полуштоф полушолковый” (з домішкою шерстяної пряжі).⁷¹.

«Гранѣтура», також «кранитура», «гранитур», «гарнѣтура» (з рос. гарнитур, гарнитура, гранитур, що є викривленою формою “гродетур”), або «гредитура», «гредитур», «гредитур» (від фр. gros de Tours); назви зустрічаються з 30-х рр. XVIII ст. і позначають гатунок товстої, цупкої лискучої шовкової матерії полотняного переплетення, що має рубчасту (репсову) поверхню. Нитки піткання у неї значно товстіше за основу і прокладені удвічі рідше, тоді як на видноті знаходились сильно прибиті лискучі і красиві нитки тонкої основи, що закривають повністю нитки піткання. Вироблялась у французькому місті Турі. Як правило, була одноколірною, рідше «двуличною». Купували її по 60-65 коп. за лікоть. Серед тканин, що ввозились в Україну в

середині століття, окрім «гредитуру» в торгових актах називається ще й «градинаполь понсовый, и других цветов» – подібна за фактурою і технікою виготовлення європейська тканина.⁷²

«Флера», також «флора», «фліоренса» (з нім. флог – прозора тонка тканина із шовку чи шерсті) – флер, шовкова (або шерстяна) тонка, прозора, м'яка, гладка і лиснюча тканина різних кольорів, виготовлена з шовку-сирця. Вироблялася в Європі і Росії. Чорна «флера» складала приналежність жалобного костюму.⁷³ Назву зустрічаємо з другого десятиліття XVIII ст., але сама тканина, очевидно, побутувала і раніше.

Різновидом флери була «крепа» (через польську форму “крепа” з фр. сгре – прозора тканина, від лат. crispus – курчавий, хвилястий) – легка сівка, зморшкувата шовкова тканина полотняного переплетення із ниток невареного (сирцевого) суканого шовку, що лежать хвилеподібно; курчава флера⁷⁴. З'являється на українському ринку на початку XVIII ст. В середині XVIII ст. частіше згадується під назвою «димка шовкова». Серед її кольорів джерела називають червоний, чорний і білий. Червона крепа йшла на виготовлення кушаків; чорна – на галстуки (шийні хустки у чоловіків), а також до жалобного убору; біла крепа використовувалася на головні й інші убори жінок.⁷⁵

«Грезет», «гризета» (фр. grisette) – гладенька тонка однотонна шовкова репсова тканина, часто з дрібним тканим узором. Вартість його становила близько 80 коп. (“Взял я у лавках гризети пол локтя за 40 к.” (1752)) «Полугрезет» становив півшовковий ґатунок грезету, різновид папліну. З'являється в Україні в середині XVIII ст.⁷⁶. В узористих репсах узор отримувався підняттям ниток підткання.

“Люстрина” (з фр. lustre) – шовкова одноколірна тканина з дрібним узором, іноді іншого кольору. Серед її кольорів найчастіше згадуються білий, пурпуровий, фіалковий, кривавий, зелений. Характерною ознакою цієї матерії був полиск. Зустрічається з середини XVIII ст. Отримала поширення в жіночому одязі.⁷⁷

Ряд термінів, зокрема “рецета”, “зигринет” (також “дзикгринет”, “зегренита”), “б'локос”, «терцинеля» та «гола», які згадуються часто у джерелах XVIII ст., позначають невідомі дорогі тканини, аналогів яких нам не вдалося знайти в стародавніх російській, польській і західноєвропейських мовах та спеціальних

комерційних словниках XVIII ст. В торгових актових матеріалах ці тканини занесені до товарів турецького експорту⁷⁸. Матерію *білокос*, що користувалася на Україні попитом з другої декади XVIII ст., писемні матеріали дозволяють охарактеризувати як відносно недорогого, легку шовкову квітчасту матерію з дрібним рослинним узором (з «травками», «травочками»), витканим різнокольоровими шовковими нитками по однотонному кольоровому ґрунту – білому, червоному, жовтому, зеленому, рудо-жовтому, голубому тощо.⁷⁹ В рідких випадках квітчастий узор робився з пряденого золота чи срібла, окремо або разом з кольоровим шовком, наприклад: «Бѣлокось жолтой с травочки сребренные», «бѣлокос зеленой, травки золотыя», «кофтан бѣлокосовой голубой, по нем травки золотіе...», «полукофтанье белокосовое светло зеленое По нем травки золотые между тем шолк брусничной...». В поодиноких випадках подибуємо білокос з нехарактерним для нього клітчатим орнаментом: «юпка белокосовая голубая По ней клетки шолку красного и белого».⁸⁰

“*Терцинеля*”, або “*терцинеля*”, була відносно недорогою матерією, одноколірною або «двоеличною», отже вона мала просте тафтяне переплетення ниток⁸¹. Щодо “рецети” в джерелах вказується тільки колір, як-от: білий, жовтий, темно-гвоздиківий, кофейний, пісочний, васильковий, таусинний, рудо-жовтий, кропивний, червоний. Ця тканина належала до дорогих шовкових тканин, лікоть коштував близько 1 руб. 10 коп., тобто дорожче за атлас і камку. Рецета, як і терцинеля, фіксується писемними пам’ятками з початку XVIII ст. («Кафтан рецетовой темно-гвоздишной» (1723); «кофтан рецетовой кофейной...» (1724)).⁸²

За нашими спостереженнями, такі пістряві, квітчасті матерії як *білокос*, *рецета*, *терцинеля*, *люстрина*, *гредитур*, *грезет* отримали розповсюдження переважно в одязі жіночої половини українського шляхетства. Втім, українська військова і правляча еліта зрідка використовувала їх для пошиття або оздоблення повсякденного і домашнього верхнього одягу (каптанів, черкесок, кунтушів, халатів). Виключно в жіночому одязі подибуємо таку одноколірну широку матерію як «гола» та «полугола»; була червоного, жовтого, блакитного та інших кольорів. Зустрічається в джерелах з середини XVIII ст. Лікоть “голи” купували за 1 рубль.

Володимир Даль визначає «голу» як китайську шовкову тканину, на зразок камки.⁸³

Залежно від місця виробництва усім узористим матеріям були притаманні певні схеми оформлення забарвлення і орнаментатії. Для турецьких тканин характерні різкі контрасти в забарвленні і крупний, дещо важкий узор. Улюбленими елементами орнаменту були дещо стилізовані тюльпани, плоди шипшини, гвоздика і овочі гранату, зазвичай об'єднані у геометричні фігури, найчастіше зіркоподібної форми або у вигляді кіл, овалів, замкнених в клейма пальмет. В XVIII ст. узор тканин стає дрібнішим. Однак гама кольорів турецьких тканин була обмежена і одноманітна: домінують відтінки червоного кольору в поєднанні із золотом та зеленими або блакитними деталями.⁸⁴ Іранські квітчасті тканини не мали тієї геометричної правильності, відомої сухості і одноманітності в орнаментатії, притаманної тканинам турецьким. Вони відзначалися поєднаннями стриманих, світлих тонів і дрібним геометричним чи рослинним орнаментом, в якому переважало зображення гвоздик (багряних або лазурових), а також шипшини, тюльпана та інших “сонячних квітів” (ірисів, гіацинтів, нарцисів, лілій тощо). Окрім того, в орнаментатії цих тканин нерідко зустрічалися зображення птахів, звірів, людей і геометричних фігур, відсутні в турецьких матеріях.⁸⁵ Особливим багатством і пишністю відзначалися італійські узорчасті тканини. Для них були характерні велика кількість золота, надмірна строкатість і насиченість фарб та переважаність орнаментального рисунка. В орнаментатії панувала схема рисунків із розводів, клейм і “кубів” з квіткою або плодом гранату. Улюбленим мотивом прикрашення китайських тканин були хмари, що клубочаться, дракони, що майорять, квіти та усілякі декоративні і символічні елементи, типові для мистецтва Китаю.⁸⁶

Результати дослідження можна коротко звести до наступних висновків. Військова еліта і урядовці Української козацької держави використовували для пошиття свого костюму практично весь асортимент шовкових тканин, які вироблялися у XVII – XVIII ст. Завдяки унікальному геополітичному розташуванню України та багатовекторності української торгівлі, отримали використання в рівній мірі тканини східного і західного виробництва. В самій Україні шовкові тканини не вироблялися.

Найбільшу частку у процентному відношенні мали високоякісні італійські і турецькі матерії. Найбільше використання в побуті старшин отримали оксамит, атлас, камка, канавац, тафта, обер, або табін, та бейберек. К 30-м рокам XVIII ст. в колі української старшини мода на квітчасті, барвисті, пістряві і парчеві тканини проходить (вони залишилися дуже популярними в жіночому побуті), і з того часу в старшинських гардеробах з усього розмаїття шовкових тканин зустрічаються тільки окремі види шовкових матерій без узорів, зокрема атлас, канавац, тафта і гладкий оксамит. Втім, деякі види репсових, квітчастих і парчевих матерій використовувались на оздоблення до верхнього одягу (“приклад”, лиштви), а також інколи йшли на пошиття домашнього і святкового одягу.

Серед тогочасних місцевих назв тканин більшість припадає на іншомовні слова, які позначають переважно запозичені реалії. У ролі найближчих посередників при запозиченні орієнталізмів та європеїзмів виступали польська і російська мови. Деякі терміни були занесені до українського лексикону безпосередньо з мови-джерела. При цьому більшість іншомовних запозичень на місцевому ґрунті зазнала певних морфологічних субституцій, тобто увійшли до українського лексикону у викривленій формі.

1. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах (За матеріалами XVIII ст.) // Народна творчість та етнографія. – 1972. – №4. – С. 53 – 59 (Далі – Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах); Горобець В.І. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1979; Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної мови XV – XVIII ст.: В 2 т. – К.: Наук. думка, 2002 (Далі – Тимченко Є.); Пискунов Ф. Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи. – Изд. II. – К., 1882 (Далі – Пискунов Ф.).

2. Славутич Є. Вовняні тканини в елементах костюму військової верстви України–Гетьманщини та їх історично–складена місцева термінологія (друга половина XVII – XVIII ст.) // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. Число 12: У 2-х част. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Ч. I. – С. 295–326.

3. Тканиною називається виріб, виготовлений із ниток. Нитки, спрямовані уздовж шмату тканини, становлять *основу* тканини, а нитки, що йдуть перпендикулярно до ниток основи, тобто по ширині тканини – її *піткання*. Матеріалом служив шовк сирий і варений, суканий (кручений) або прядений. Шовкові тканини були різноманітні за технікою виготовлення: гладкі (полотняні, саржеві і атласні (сатинові)), ворсові, подвійні, газові, особливої виробки, складно–узорчасті, одноколірні або пістрявоткані. Одні мали полотняне, репсове, атласне переплетення ґрунту з численними кольоровими пітканнями, інші – золоту нитку в пітканні, треті – багатшарову складну фактуру. В тканинах простого полотняного переплетення (нитки піткання і основи по черзі заходять одна на одну) утилізуються

тонина і міцність шовкової нитки, що дозволяє виготовляти дуже тонкі, легкі, але цупкі тканини, які носять загальну назву *тафти*. Від товщини піткання отримують ряд тканин, що мають характер репсу (рубчасту поверхню). В них застосовується більш тонка основа і набагато товстіше піткання, прокладене значно рідше. Для саржевих (кіперних) тканин характерна наявність на правій стороні вузьких рубчиків (сарж), що йдуть знизу вверх направо. Цупкістю тканини називається число ниток основи або піткання, яке приходиться на одну одиницю довжини, рахуючи в поперечному до ниток напрямку. Вага тканини залежить від цупкості тканини та від товщини (номера) ниток основи і піткання. [Энциклопедический словарь. – СПб.: Брокгауз и Ефрон (Далі – ЭСБЕ), 1901. – Т. 33. – С. 353; 1903. – Т. 39. – С. 415].

4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (Далі – ІР НБУВ). – Ф. VIII. – Спр. 1666 (ун. 118). – Арк. 32.

5. Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – СПб., 1906. – Кн. 8. – Т. 20. Очерк торговли Московского государства в XVI и XVII столетиях. – С. 415; Тищенко М. Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини в XVIII в. // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1931. – Кн. XXVI (Далі – Тищенко М. Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини). – С. 366.

6. Гетьманам жалували оксамит італійський, обер, атлас, бейберек (або штоф шовковий у 1710–х роках), зербаф, камку “куфтер”, “кармазин” або “лаудан”; *генеральній старшині та полковникам* городовим і охотницьким – італійську камку “куфтер” чи “кармазин” (за І.Мазепи – “лаудан”), атлас чи байберек; *середнім чинам*: сотникам, полковій і сотенній старшині (осавулам, хорунжим і писарям) та знатним військовим товаришам – камку “кармазин” чи “адамашку” (за І.Мазепи – “німецьку”, “лаудан” та “китайську”), тафту чи атлас. В особливих випадках, за військові заслуги, вдало проведені військові кампанії великого значення, за будування міст–фортець, а також з нагоди укладення мирових угод з сусідніми країнами та обрання нового гетьмана тощо, вищим чинам, залежно від рангу чи посади, жалували дуже коштовні тканини, зокрема: оксамит червоної флорентійської чи венеційської, обері гладкі, золотні і срібні квітчасті та струйчасті, зербафи, золотні атласи, байберек “німецький” та московський простий і „золотний”, камку “куфтер”. А гетьманам в таких випадках посилали золотні і срібні обері та атласи гладкі і золотні, “аксамити” золоті та срібні із золотим квітом, зербафи по срібному ґрунту і золоті перські, оксамити “двоморхові” і гладкі, байбереки золоті. Окрім того, усім гетьманам, починаючи від Б.Хмельницького, за давньою традицією, запозиченою зі Сходу, жалували ще й урочистий одяг (теплі фрезії і каптани), пошитий із надкоштовних, золотих тканин, зокрема: оксамиту двоморхового, «аксамиту», атласу золотого, бейбереку золотого. [Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – СПб., 1863. – Т. 4. – С. 59; 1878. – Т.10. – С. 147; 1892. – Т. 15. – С. 459; Центральный Государный исторический архив Украины в м. Києві (Далі – ЦДІАКУкрaїни. – КМФ–41. – Оп.1. – Спр. 28. – Арк. 203; Спр. 36, 37. – Арк. 40; Спр. 66. – Арк. 12; Спр. 88. – Арк. 33; Спр. 178. – Арк. 14, 77–78, 288–291, 301, 333, 441 – 445, 446, 447, 457– 458, 460, 462, 465; Російський Державний архів давніх актів (Далі – РДАДА). – Ф. 124. – Оп. 1. – 1667 р. – Спр. 3. – Арк. 79–80; Ф. 124. – Оп. 1. – 1686 р. – Спр. 39. – Арк. 176, 177, 178, 183, 199, 263, 260, 320, 322, 323; Ф. 124. – Оп. 1. – 1698 –1699 рр. – Спр. 41. – Арк. 3, 9, 15 зв., 20 зв., 29 зв. – 30, 34 зв., 40, 67 зв., 80 зв., 98 зв., 100 зв.; Ф. 124. – Оп. 1. – 1711 р. – Спр. 11. – Арк. 1 – зв., 2 – зв., 3–зв., 5–6, 14, 15, 61 зв.; Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 9. – Арк. 301 зв.; Кн. 21. – Арк. 106; Кн. 19. – Арк. 439–440; Кн. 27. – Арк. 244, 244 зв., 362 зв., 363, 363 зв., 364–зв.; Кн. 56. – Арк. 1, 24, 51, 73–75; Кн. 64. – Арк. 299, 302 зв. – 303, 304, 305 – 306, 311–312, 313, 316, 318; Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 1–3, 4, 9, 12 – 14, 22, 23, 24–25, 30, 44–48, 56; Спр. 121. – Арк. 67, 88, 105, 107; Спр. 118. – Арк. 19, 67, 68, 78, 198; Спр. 119. – Ч. 2. – Арк. 529; Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 183;

- Спр. 144. – Арк. 5–6, 7–9; Спр. 149. – Арк. 49 зв. – 50, 51, 52, 120; Спр. 169. – Арк. 26, 43, 229, 230, 243; Ф. 248. – Спр. 1731. – Арк. 3, 8, 11 зв., 15 зв., 50, 56–зв.; Спр. 1733. – Арк. 11 зв., 24, 54 зв., 108; Спр. 1734. – Арк. 358–359; Спр. 1737. – Арк. 11 зв., 14, 16, 17, 19, 25, 26, 27, 29, 38, 53, 54, 62, 67, 73, 84 зв., 85, 87, 98, 140, 180, 195 зв.; Спр. 1760. – Арк. 7 зв., 8, 14; Спр. 2658. – Арк. 485–487, 488; Ф. 396. – Оп. 1. Ч. 18. – Спр. 29349. – Арк. 2; Оп. 1. Ч. 19. – Спр. 30285. – Арк. 6–9; Оп. 1. Ч. 20. – Спр. 32449. – Арк. 3, 8, 10, 12, 13; IP НБУВ. – Ф. I. – Спр. 58452; Відділ рукописів Російської Державної бібліотеки, м. Москва (Далі – ВР РДБ). – Ф. 159. – Спр. 1842 (2026). – Арк. 7; Сборник выписок из архивных бумаг о Петре Великом. – М., 1872. – Т. I. – С. 309, 312, 324; Источники малороссийской истории, собранные Д. Бантишем–Каменским. – М., 1859. – Ч. II. – С. 14 – 22; Бантиш–Каменский Д. История Малой России. – Изд. третье. – М., 1842. – Ч. 3. – С. 20; Эварницкий Д. И. Источники для истории Запорожских Козаков: В 2–х т. – Владимир, 1903. – Т. 1. – С. 761, 765; Сементовский Н. Старина Малороссийская, запорожская и донская. – СПб., 1846. – С. 43].
7. Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетману Ивану Самойловичу и его сыновьям, Григорию и Якову // Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией. – СПб., 1884. – Т. VIII (Далі – Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу). – С. 1091, 1107; IP НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 228 м /97. – С. 1202 – 1203; 1210–1211; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 144. – Арк. 7; Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 16, 62; Спр. 1760. – Арк. 8; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 1842 (2026). – Арк. 7–8; Торговля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина. Актові джерела. – К.: Наук. думка, 1990 (Далі – Торговля на Україні, XIV – середина XVII ст.). – С. 142; Клейн В. Иноземные ткани, бывавшие в России до XVIII века, и их терминология // Сборник Оружейной Палаты. – М., 1925 (Далі – Клейн В. Иноземные ткани). – С. 14 – 18; Левинсон–Нечаева М. Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков // Государственная Оружейная палата Московского Кремля: Сб. науч. трудов. – М.: Искусство, 1954 (Далі – Левинсон–Нечаева М. Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков). – С. 361 – 364, рис. 38.
8. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 19 – 21, рис. 7.
9. Иностранцев К. Из истории старинных тканей Алтабас, Дороги, Зендень, Миткаль, Мухояр // Записки восточного отделения императорского русского Археологического общества. – 1900. – Т. XIII (Далі – Иностранцев К.). – С. 81–82; Słownik Polszczyzny XVI wieku. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk: PAN (Далі – Słownik Polszczyzny XVI wieku), 1966. – Т. 1. – С. 141; Encyklopydja powszechna. W 28 t. – Warszawa, 1864. – Т. 16. – S. 640 – 641; Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – W.: Wiedza powszechna, 1957 (Przedruk z pierwszego wydania 1927 roku). – W.: Wiedza powszechna, 1957 (Далі – Brückner A. Słownik etymologiczny). – S. 4.
10. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1052, 1058, 1107, 1109, 1115.
11. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 22 – 28; Левинсон–Нечаева М. Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 338 – 366; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1054; Викторов А. Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов 1584 – 1725 г. – Вып. 1. – М., 1877 (Далі – Викторов А. Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов). – С. 23; Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року. – Житомир, 2002: НАН України, Ін-т української мови. – С. 108.
12. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1107, 1113, 1115, 1131, 1148, 1186.
13. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1107,

- 1109, 1114, 1187; Книги Московской Большой таможи – 1693 – 1694 гг. Новгородская, Астраханская, Малороссийская // Труды Государственного исторического музея. – М., 1961. – Вып. 38 (Далі – Книги Московской Большой таможи). – С. 64–75, 83.
14. РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 64. – Арк. 305 – 306, 311–312; Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 326.
15. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 50–51; ЭСБЕ. – 1897. – Т. 22. – С. 897 – 898.
16. Книга пожиткам бывшего черниговского полковника Павла Полуботка и детей его, Андрея и Якова Полуботков // ЧОИДР. – М., 1862. – Кн. 3 (Далі – Книга пожиткам Павла Полуботка). – С. 10, 12, 13, 17, 22, 33, 34, 40, 41; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 4, 13 зв., 36 зв., 60 зв.; Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417; Летопись событий в Югозападной России в XVII –м веке / Составил Самоил Величко, бивший канцелярист канцелярии Войска Запорожского, 1720. – К., 1864. – Т. 4 (Далі – Летопись С.Величко). – С. 120, 121; Стороженики: Семейный архив. – Т. VI. – С. 561 – 594; Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (Далі – ДМ). – К., 1895. – Ч. III. – С. 16, 132, 155; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1986 (Далі – Фасмер М.). – Т.3. – С. 210; Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1999 (Далі – Черных П.Я.). – Т. II. – С. 9; Горобец В. Назви тканей та одягу в українських джерелах. – С. 56; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1860. – Т.VI. – S. 1086.
17. IP НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55708. – Арк. 398; Спр. 58454. – Арк. 5 зв.; Спр. 55718 (Лаз 41 5). – Арк. 427 – 428, 431; Спр. 55753 (Лаз 41 5). – Арк. 520; Ф. VIII. – Спр. 1973 (ун. 113 і 114). – Арк. 5, 6; Ф. II. – Спр. 29510. – Арк. 5–5 зв.; Ф. II. – Спр. 25511. – Арк. 10; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 8; Любецкий архив графа Милорадовича. – К, 1898. – Вып.1. – С. 12, 22, 23; ДМ. – К., 1895. – Ч. III. – С. 15, 308; ДМ. – К.; Л., 1913. – Ч. IV. – С. 16; Галагановский Семейный Архив // Киевская старина. – 1883. – № 11 (Далі – Галагановский Семейный Архив). – С. 465; Рукописи П.Я. Дорошенко. – С. 17; Дневник генерального хоружего Николая Ханенка (1727–1753). – К.: Киевская старина, 1884 (Далі – ДХ). – С. 142, 177; Посаг за дочерью Иваницкого сотника П. Миницкого (1748 г.) // Киевская старина. – 1901. – № 6 (Далі – Посаг за дочерью Иваницкого сотника). – С. 145, 146; ЭСБЕ. – 1903. – Т. 39. – С. 416.
18. Словарь Академии Российской (Далі – САР). – СПб., 1789. – Ч. I. – С. 105; Горобец В. Назви тканей та одягу в українських джерелах. – С. 55–56.
19. Торгівля на Україні, XIV – середина XVII ст. – С. 155; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 66; Спр. 114. – Арк. 33; Спр. 128. – Арк. 128–129; Спр. 164. – Арк. 9; Спр. 196. – Арк. 26, 682 зв.; Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 16, 62; Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. // Киевская старина. – 1887. – №10 (Далі – Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст.). – С. 340 – 341; ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 231; ДМ. – К.; Л., 1913. – Ч. IV. – С. 123; ДХ. – С. 432.
20. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1043, 1044, 1057, 1067, 1069, 1074, 1091–1093, 1131, 1143, 1149, 1164, 1185, 1186; Летопись С.Величко. – С. 117, 120; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 10, 20, 33, 34, 36, 41; ДМ. – К., 1893. – Ч. I. – С. 215, ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 134, 247; ДХ. – С. 254; Костомаров Н.И. Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. – Кн. 6. – СПб., 1905. – Т. 15. – С. 277; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 26, 27, 30, 66; Спр. 114. – Арк. 33; Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 19. – Арк. 440; Кн. 64. – Арк. 302 зв., 304; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 5, 11, 11 зв., 14, 25 зв. 24, 40; Ф. I. – Спр. 55753 (Лаз 41 5). – Арк. 520; Ф. I. – Спр. 55718 (Лаз 41 5). – Арк. 431.
21. IP НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417 зв.; Ф. VIII. – Спр. 1973 (ун. 113

- і 114). – Арк. 5; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1049, 1074; Любецкий архив графа Милорадовича. – К, 1898. – Вып.1. – С. 23.
22. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – 1051, 1054, 1057, 1090, 1109, 1185, 1188; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 64. – Арк. 302 зв., 304.
23. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1107; Торговля на Україні, XIV – середина XVII ст. – С. 155; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 31 – 32, 34.
24. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 29–30; Левинсон–Нечаева М.Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 336–337.
25. РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 16.; Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 144. – Арк. 7–9; IP НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417 зв.; Сборник выписок из архивных бумаг о Петре Великом. – Т.1. – М., 1872. – С. 307; Летопись С.Величко. – С. 121; Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. – С. 340 – 341, 353; Тищенко М. Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини в XVIII в. – С. 364.
26. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 39–40; Левинсон–Нечаева М.Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 368; Викторов А. Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов. – С. 22; Фехнер М.В. Торговля русского государства со странами Востока в XVI веке // Труды Государственного исторического музея. – М., 1956. – Вып. 31 (Далі – Фехнер М.В. Торговля русского государства). – С. 72; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1044, 1074.
27. ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 8.
28. Савваитов П. Описание старинных царских утварей, одежд, оружия, ратных доспехов и конского прибора (с объяснительным указателем). – СПб.: Имп. АН, 1865 (Далі – Савваитов П.). – С. 226; Фасмер М. – Т.3. – С. 111.
29. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1859. – T.V. – S. 635; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 56; Encyklopydja powszechna. W 28 t. – Warszawa, 1867. – T. 27. – С. 886.
30. РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 12, 54; Спр. 196. – Арк. 26; Оп. 2. – Кн. 64. – Арк. 305 – 306; Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 144. – Арк. 5–6, 7–9; Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 17; IP НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 228 м /97. – С. 1204, 1210–1212; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1055, 1057, 1115, 1131, 1132, 1184–1185, 1187.
31. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1056, 1113; IP НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417 зв.; Книги Московской Большой таможи. – С. 64–75; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 8–9.
32. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1038, 1041, 1055, 1057, 1092, 1094, 1109, 1111, 1116, 1131, 1134, 1139, 1185, 1186–1187; Летопись С.Величко. – С. 121; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 33, 34; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 46; Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 56. – Арк. 73 – 74; Кн. 64. – Арк. 297, 299; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 9 зв.; Спр. 510. – Арк. 127; Ф. I. – Спр. 55753 (Лаз 41 5). – Арк. 520.
33. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1131, 1165, 1166, 1187.
34. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1043, 1134, 1186; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 45 – 48, рис. 33; Фехнер М.В. Торговля русского государства. – С. 73; Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – Кн. 8. – СПб., 1906. – Т. 20. – С. 420.
35. IP НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18620 а. – Арк. 4–4зв.; Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 4, 24 зв., 60 зв.; Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417 зв.; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 8–9; Бытовая малорусская обстановка в документах XVII

– XVIII ст. – С. 340 – 341.

36. Словарь коммерческий... / Пер. с французского языка Васильем Левишным (Далі – Словарь коммерческий). – М., 1790. – Т. V. – С. 11; Пискунов Ф. – С. 205; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 57, 58; ДХ. – С. 272.

37. Фасмер М. – Т. 2. – С. 529, 175; Михельсон А. Д. Объяснение 25000 иностранных слов, вошедших в употребление в русский язык с означением их корней. – М., 1865 (Далі – Михельсон А. Д. Объяснение 25000 иностранных слов). – С. 715; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 56–58; Фехнер М. В. – С. 68.

38. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1093, 1147, 1167, 1188; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – С. 36 зв.; Ф. I. – Спр. 53082 (Лаз. 12 7). – Арк. 212; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 2908 (3147). – Арк. 15 зв.

39. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – 1038, 1057, 1061, 1139, 1166, 1115, 1132; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 12 зв. – 13; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 62.

40. Słownik Polszczyzny XVI wieku. – 1967. – Т. II. – S. 436; Linde S. B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т. II. – S. 397; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 57.

41. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1067, 1110, 1109, 1113, 1167; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 4, 26, 326.

42. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 59; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 127, 183; Спр. 164. – Арк. 2–3; Ф. 229. – Оп. 2 – Кн. 19. – Арк. 439–440; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1030, 1165.

43. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1026, 1095, 1187; Левинсон–Нечаева М. Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 374; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 61.

44. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1109, 1113, 1115, 1134; Сборник выписок из архивных бумаг о Петре Великом. – М., 1872. – Т. I. – С. 324, 336; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 691.

45. Фасмер М. – Т. 2. – С. 529; Летопись С. Величко. – С. 119, 120, 121; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1038, 1057, 1089, 1093, 1090, 1109, 1110, 1113, 1164, 1165 – 1166, 1186; Сборник выписок из архивных бумаг о Петре Великом. – М., 1872. – Т. I. – С. 324; Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII – XVIII ст. ст. / М. Василенко // Український археографічний збірник. – К.: УАН, 1926. – Т. I. – С. 64, 66; Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. – С. 352, 354, 355; ДМ. – К., 1895. – Ч. III. – С. 319; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 144. – Арк. 5, 7–9; Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 16, 6, 91, 98, 140, 195 зв.; Спр. 1760. – Арк. 9 зв.; Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 37 зв.; IP НБУВ. – Ф. II. – Спр. 3584. – Арк. 1; Спр. 18620. – Арк. 4; Ф. I. – Спр. 55753 (Лаз 41 5). – Арк. 520; Спр. 58454. – Арк. 5; Ф. VIII. – Спр. 1664 (ун. 118). – Арк. 29 зв.; Спр. 1666 (ун. 118). – Арк. 33; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. // Записки ВУАН. – К., 1931 (Далі – Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст.). – С. 386.

46. Linde S. B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1854. – Т. I. – S. 4; Brückner A. Słownik etymologiczny. – S. 2; Фасмер М. – Т. I. – С. 61 – 62.

47. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 59, рис. 44; Савваитов П. – С. 147; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 382, 384, 388.

48. Расходы Речи Посполитой на козацких послов // Киевская старина. – 1897. – № 6. – С. 93; Летопись С. Величко. – С. 120, 126; Николайчик Ф. Цены на

- сукна, материи, сафьян, жемчуг и проч. в г. Стародубе в начале XVIII века // Киевская старина. – 1894. – № 9 (Далі – Николайчик Ф.) – С. 453; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 374; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 33, 34; Рукописи П.Я. Дорошенко // Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1906 – 1908. – Чернигов, 1908. – Вып. 7 (Далі – Рукописи П.Я. Дорошенко). – С. 17, 22; ІР НБУВ. – Ф. XIV. – Спр. 172. – Арк. 3; Ф. XXVIII. – Спр. 510. – Арк. 127; Ф. II. – Спр. 18619 а. – Арк. 6; ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417 зв.; Спр. 55708. – Арк. 398; Ф. I. – Спр. 55753 (Лаз 41 5). – Арк. 520; ЦДАКУ України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 8–9.
49. Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-западного края і Царства Польского. – Вильна, 1874 (Далі – Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка). – С. 30; Фасмер М. – Т. 1. – С. 96; Черных П.Я. – С. 58; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1854. – Т. I. – С. 33.
50. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 54; Словарь коммерческий. – 1787. – Т. I. – С. 116 – 117.
51. РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 60, 66; Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 64. – Арк. 297, 299; Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 67; Николайчик Ф. – С. 453; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII ст. – С. 155; Сборник выписок из архивных бумаг о Петре Великом. – М., 1872. – Т. 1. – С. 324; Расходы Речи Посполитой на козацких послов // КС. – 1897. – № 6. – С. 88, 93; ДМ. – К., 1895. – Ч. III. – С. 70, 141; ДМ. – К.; Л., 1913. – Ч. IV. – С. 122, 289; ДХ. – С. 353.
52. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1095, 1109, 1134, 1186, 1187; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 20; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 64. – Арк. 304; Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 144. – Арк. 5–6, 7–9; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 228 м /97. – С. 1204 – 1205, 1210–1212; Ф. II. – Спр. 26066. – Арк. 27, 33.
53. РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 64. – Арк. 311–312; ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55714 (Лаз 41 5). – Арк. 417 зв.; Спр. 55718 (Лаз 41 5). – Арк. 427; ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 244; Ч. III. – С. 141.
54. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 54 – 55; Шаркова И.С. Россия и Италия: торговые отношения XV – I четверти XVIII в. – Л.: Наука, 1981. – С. 69; Фехнер М.В. Торговля русского государства. – С. 69; Левинсон–Нечаева М.Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 368, 372, рис. 44; С. 374, Рис. 48.
55. Костомаров Н.И. Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. – Кн. 6. – СПб., 1905. – Т. 15. – С. 277; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1027, 1043, 1048, 1166–1167, 1091, 1092, 1131, 1139, 1167, 1187, 1199; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 10, 12, 17, 18; ДМ. – К., 1893. – Ч. I. – С. 25; ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 197, 223, 244, 317; ДХ. – С. 215, 269, 353, 421; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18935. – Арк. 254; Спр. 18381. – Арк. 6 – зв.; Спр. 18619 а. – Арк. 6; Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 3, 32 зв., 54 зв.; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 60, 66; Спр. 114. – Арк. 33, 34; ЦДАКУ України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 9.
56. Фехнер М.В. Торговля русского государства. – С. 75; ЦДАКУ України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 9.
57. ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 228 м /97. – С. 1202; РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 16; Ф. 229. – Оп. 3. – Спр. 144. – Арк. 5, 7–9; Костомаров Н.И. Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. – Кн. 6. – СПб., 1905. – Т. 15. – С. 277; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1093, 1095, 1109, 1115, 1166; Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. – С. 354; Книги Московской Большой таможи. – С. 85; ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 260.

58. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 52–53, рис. 37; САР. – 1789. – Ч. I. – С. 93; Słownik Polszczyzny XVI wieku. – 1966. – Т. 1. – S. 287; Саввантов П. – С. 153; Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка. – С. 38; Golembiowski L. Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych sposobem Dykcjonarza ułożone i opisane. – Warszawa, 1830. – S. 15; Encyklopedja powszechna. W 28 t. – Warszawa, 1860. – Т.2. – S. 703; Михельсон А.Д. Объяснение 25000 иностранных слов. – С. 714; Викторов А. Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов. – С. 23; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 56.
59. Чудинов А.Н. – С. 843; Михельсон А.Д. Объяснение 25000 иностранных слов. – С. 608; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 63; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII ст. – С. 32 – 37; Тищенко М. Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини в XVIII в. – С. 364.
60. Клейн В. Иноземные ткани. – С. 64; Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – Кн. 8. – СПб., 1906. – Т. 20. – С. 420; Шаркова И.С. Россия и Италия: торговые отношения XV – I четверти XVIII в. – Л.: Наука, 1981. – С. 69; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 9; Ф. 248. – Спр. 1760. – Арк. 9 зв.; ЦДАКУ України. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 9; ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 55708. – Арк. 398; ДМ. – К., 1895. – Ч. III. – С. 146, 361.
61. Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1027, 1038, 1046, 1091 – 1092, 1093, 1113, 1114, 1139, 1167, 1187; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 11; Книги Московской Большой таможи. – С. 84, 85; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 39 зв., 14 зв., 60 зв.; Ф. II. – Спр. 26067. – Арк. 33; ДМ. – К., 1913. – Ч. IV. – С. 123; ДХ. – С. 358, 432.
62. Encyklopedja powszechna. W 28 t. – Warszawa, 1863. – Т. 14. – S. 719; Акты, издаваемые Виленскою Коммиссиею для разбора древних актов. – Т. XXXIV. Акты, относящиеся ко времени войны за Малороссию (1654 – 1667). – Вильна, 1909. – С. 201; Опись движимого имущества, принадлежавшего Ивану Самойловичу. – С. 1027; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18935. – Арк. 254.
63. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 55; Słownik Polszczyzny XVI wieku. – 1972. – Т. 6. – S. 177; 1976. – Т. 10. – S. 332; Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року. – Житомир, 2002. – С. 236.
64. Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. – С. 355; Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 13; Рукописи П.Я. Дорошенко. – С. 17; ДМ. – К., 1895. – Ч. III. – С. 155; ІР НБУВ. – Ф. XIV. – Спр. 128. – Арк. 203 зв.; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 510. – Арк. 127; Ф. I. – Спр. 55718 (Лаз 41 5). – Арк. 431; ЦДАКУ України. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 9.
65. Торгівля на Україні, XIV – середина XVII ст. – С. 360; Тимченко Є. – Т. 1 – С. 356; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т. II. – S. 302.
66. Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 10; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 374; Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 12; ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 260; ДМ. – Ч. III. – С. 132, 308; ДХ. – С. 173, 177, 198; Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини, як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя // Нариси з соціально-економічної історії України. – Т. I. – К., 1932 (Далі – Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини). – С. 157, 184; ЦДАКУ України. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 9; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 3; Ф. I. – Спр. 55718 (Лаз 41 5). – Арк. 427; Ф. II. – Спр. 29510. – Арк. 5 зв.; ВПД ДІМ. – Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 5–зв.; Клейн В. Иноземные ткани. – С. 66 – 67.
67. Летопись С.Величко. – Т. 4. – С. 119, 120; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 10.
68. Фасмер М. – Т. I. – С. 484; Очерки истории СССР. Период феодализма. XVII в. – М.:

- АН СССР, 1955. – С. 885; Иностранцев К. – С. 82, 84; Савваитов П. – С. 165; Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – Кн. 8. – СПб., 1906. – Т. 20. – С. 421; Фехнер М.В. Торговля русского государства. – С. 73, 75; Викторов А. Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов. – С. 23; Книги Московской Большой таможи. – С. 64–75.
69. РДАДА. – Ф. 124. – Оп. 6. – Спр. 38. – Арк. 2.
70. Словарь коммерческий. – 1790. – Т. 5. – С. 27.
71. РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 67, 91; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 3, 3 зв., 4, 10, 14 зв., 20, 20 зв., 24 зв., 61; Ф. XXVIII. – Спр. 336. – Арк. 35; Ф. I. – Спр. 55708. – Арк. 398; Спр. 55718 (Лаз 41 5). – Арк. 427–428, 431; Ф. II. – Спр. 29510. – Арк. 5, 5 зв.; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 8; Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. – С. 340 – 341, 356; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 10, 12, 13, 14, 17, 33, 34, 40; Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 12, 22; Стороженки: Семейный архив. – К., 1908. – Т. VI. – С. 561 – 594; ДМ. – К., 1893. – Ч. I. – С. 23, 78, 219; ДМ. – К., 1895. – Ч. II. – С. 300, 317; ДМ. – К.; Л., 1913. – Ч. IV. – С. 16; ДХ. – С. 16, 206; Рукописи П.Я. Дорошенко. – С. 17, 22; Посаг за дочерью Иваницкого сотника. – С. 145; Полонська–Василенко Н. Майно запорізької старшини. – С. 132, 157.
72. Словарь коммерческий. – М., 1789. – Ч. II. – С. 13–14; Фасмер М. – Т.1. – С. 394; Михельсон А.Д. Объяснение 25000 иностранных слов. – С. 130; ЭСБЕ. – Т. 26. – С. 803; Словарь русского языка XVIII века. – Л.: Наука, 1989. – Вып. 5. – С. 238; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 57; ДХ. – С. 31; Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 12; Полонська–Василенко Н. Майно запорізької старшини. – С. 131; IP НБУВ. – Ф. II. – Спр. 26066. – Арк. 27, 28; Спр. 26067. – Арк. 33; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 8.
73. Дубровський В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 385; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 14; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 6 зв.; Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка. – С. 133; Михельсон А.Д. Объяснение 25000 иностранных слов. – С. 655.
74. Чудинов А.Н. – С. 431; Фасмер М. – Т. 2. – С. 372; Словарь коммерческий. – 1790. – Т. III. – 406; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т. II. – С. 489; ЭСБЕ. – 1893. – Т. 39. – С. 415; Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка. – II изд. – (репринт). – М.: Русский язык, 1979. – Т. II. – С. 190.
75. Дубровський В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 388; ДХ. – С. 36; IP НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 6 зв.; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 9; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 58.
76. Словарь коммерческий. – М., 1790. – Т. V. – С. 11; Словарь русского языка XVIII века. – Л.: Наука, 1989. – Вып. 5. – С. 227; Тищенко М. Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини в XVIII в. – С. 364; Посаг за дочерью Иваницкого сотника. – С. 145; Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 22; Галагановский Семейный Архив. – С. 465; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 8–9; IP НБУВ. – Ф. II. – Спр. 29510. – Арк. 10; Ф. VIII. – Спр. 2195 – 2212. – Арк. 3 зв.; ВПД ДІМ. – Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 4 зв. – 5–зв.
77. Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 22, 23; IP НБУВ. – Ф. II. – Спр. 29510. – Арк. 5; IP НБУВ. – Ф. II. – Спр. 25511. – Арк. 10; Ф. VIII. – Спр. 1973 (ун. 113 и 114). – Арк. 6; Галагановский Семейный Архив. – С. 465; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 58.
78. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 59; Дубровський В.

- До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 382, 384; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 8–9.
79. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 58–59; ДМ. – К., 1895. – Ч. III. – С. 32; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 41; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 9 зв.; Ф. II. – Спр. 25511. – Арк. 10 зв.
80. Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 13; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 3, 3 зв., 14 зв.
81. Дубровський В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. – С. 374, 382; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 60 зв.; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 9.
82. Бытовая малорусская обстановка в документах XVII – XVIII ст. – С. 352; Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини. – С. 143; Книга пожиткам Павла Полуботка. – С. 10; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 3–3 зв., 4, 9 зв., 14 зв., 61; Ф. XIV. – Спр. 128. – Арк. 64; ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 9; Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах. – С. 59.
83. ЦДІАКУкраїни. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 8; ВПД ДІМ. – Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 4 зв. – 5; Посаг за дочерью Иваницкого сотника. – С. 145; Любецкий архив графа Милорадовича. – С. 13; Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка. – II изд. – (репринт). – М.: Русский язык, 1978. – Т. 1. – С. 372.
84. Фехнер М.В. Торговля русского государства. – С. 70; Левинсон–Нечаева М.Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 368.
85. Фехнер М.В. Торговля русского государства. – С. 70, 72; Oreż perski i indoperski XVI – XIX wieku ze zbiorów polskich. Katalog wystawy podakcja Antoniego Romualda Chodyńskiego. – Malbork, 2000. – S. 20, 21; Сокровища прикладного искусства Ирана и Турции XVI – XVIII вв. Из собрания Государственных музеев Московского Кремля. Каталог. – М., 1979. – С. 5, 7, 8; Левинсон–Нечаева М.Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 340, 345, 347, рис. 22.; Государственная оружейная палата Московского кремля. Альбом. – М. Гос. издат. изобраз. искусства, 1958. – Ил. 263, 266, 267.
86. Левинсон–Нечаева М.Н. Одежда и ткани XVI – XVII веков. – С. 354; Государственная оружейная палата Московского кремля. Альбом. – М. Гос. издат. изобраз. искусства, 1958. – Ил. 265.

Eugene Slavutych.

**SILK FABRICS IN COSTUMES OF MILITARY ELITE AND GOVERN FIGURES OF
UKRAINIAN COSSACK STATE AND THEIR LOCAL NAMES.**

The article addresses silk fabrics presented in costumes of militaries and governors of the Hetman state (second half of the XVII-th – the late XVIII-th c.). Original local names and detailed characteristics of named fabrics are studied. The concrete sphere of their appliance is considered as well. The article targets costumiers of scenic and cinema collectives and museum workers as well.

